

PLAN NAUKI

DLA

GIMNAZYÓW GALICYJSKICH.

ROZPORZĄDZENIE C. K. RADY SZKOLNEJ KRAJOWEJ
Z DNIA 2. SIERPNIA 1909 L. 44.242.

WE LWOWIE
NAKŁADEM FUNDUSZU SZKOLNEGO KRAJOWEGO

Z Drukarni Władysława Łozińskiego

pod zarządem J. Niedopada

1909.

99

276827

II

du
Antylo. Naud.
Krahoi, Stachowicz 10.
G.S. Gr. 10. v

Rozporządzenie

c. k. Rady szkolnej krajowej, wprowadzające nowy plan nauki w gimnazyach galicyjskich.

C. k. Rada szkolna krajowa na podstawie przyzwolenia, udzielonego reskryptem P. Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 6. lipca 1909, L. 24.587, wprowadza niniejszem dla gimnazyów galicyjskich nowy plan nauki, który obowiązywać będzie od początku roku szkolnego 1909/10.

Plan ten jest w przeważnej części oparty na planie normalnym, wydanym dla gimnazyów austriackich rozporządzeniem ministeryalnym z dnia 20. marca 1909, L. 11.662 Dz. rozp. min. Nr. 7, które brzmi, jak następuje:

„Rewizya, a nawet częściowa zmiana planu nauki w gimnazyach, ogłoszonego w rozporządzeniu tutejszem z dnia 23. lutego 1900 L. 5146 (Nr. 25 Dz. rozp. m.) jest, jak się okazało, pożądana. Rozwój nauki i dydaktyki w ostatnim dziesięcioleciu tudzież rezultaty różnorodnych doświadczeń, dokonanych w szkole bądźto za zezwoleniem Ministerstwa, bądźto na jego zlecenie, zniewoliły do tej pracy i wskazały jej kierunek. Nadto do rewizyi planu nauki dostarczyły wątku i linii wytycznych bardzo żywe rozprawy na temat zagadnień z zakresu szkolnego nauczania, docierające nawet do szerokich kół społeczeństwa, a wreszcie, i to w niemałej mierze, obrady ankiety, która ubiegłego roku odbyła się w Ministerstwie Wyznań i Oświaty w sprawach szkół średnich.

Odstępować od zasadniczych podstaw organizacji gimnazjum, wypróbowanych w długim przeciągu ostatnich lat sześćdziesięciu, stanowczo niema potrzeby,

zwłaszcza że nowe typy szkół średnich otwały wykształceniu odmienne, nowe kierunki. Należało tylko, ze względu na potrzeby ogólnego wykształcenia uczniów, zgodnie z wynikami obecnej wiedzy postąpić dalej w rozwoju wszystkich działów nauki, a przede wszystkim, ulegając życzeniu z wielu stron wyrażonemu, silniej uwzględnić niektóre, przeważnie realistyczne przedmioty. Jednak rozszerzeniu planu nauki wskazywała granicę naprzód konieczność utrzymania bez zmiany istotnego charakteru humanistycznego gimnazjum, a następnie potrzeba zostawienia uczniom dość wolnego czasu do nauki języków nowożytnych, obcych i krajowych, tudzież pożytecznych przedmiotów nadobowiązkowych, do niezbędnego ćwiczenia ciała, wreszcie do samodzielnej pracy w kierunku ich uzdolnienia umysłowego i upodobań.

Pożądane uzupełnienia dały się przeprowadzić, ponieważ we wszystkich przedmiotach okazała się możność znacznych uproszczeń. Tych uproszczeń zdołano dokonać, i to nie tylko bez szkody, lecz nawet ze znaczną dla odnośnych przedmiotów korzyścią, przez usunięcie niektórych części materiału, albo przestarzałych rzeczowo, albo, jak pouczyło doświadczenie, nie przydatnych ze względów dydaktycznych, zwłaszcza jednak przez pominięcie szczegółów, które nie mają znaczenia dla ujęcia przedmiotu w organiczną całość i dla celów ogólnego wykształcenia.

Następnie możliwe do przeprowadzenia było dokładniejsze przystosowanie materiału do stopnia umysłowego rozwoju uczniów i ustalenie liczniejszych punktów stycznych między poszczególnymi działami nauki.

Silniejsze uwypatnienie lektury i większa swoboda w jej doborze, zwłaszcza w językach klasycznych, nacisk położony na samodzielność pracy uczniów w przedmiotach matematyczno-przyrodniczych i nawiązanie materiału nauki i ćwiczeń z zakresu tych przedmiotów do rzeczywistego życia może nie przyniosą bezpośredniej ulgi, ale przyczynią się niewątpliwie do obudzenia zajęcia i w tem znaczeniu będą ułatwieniem.

Te wszystkie myśli przewodnie mogą tylko częściowo uwypatnić się w samym planie nauki. Przeto w celu uzupełnienia lub częściowej zmiany instrukcyi z roku 1900 — która atoli zresztą ma nadal moc obowiązującą w dotychczasowem znaczeniu, — dodano uwagi, zawierające wyjaśnienia do planów tych przedmiotów, które doznały donioślejszych przekształceń. Jednak niepodobna wszystkich zmian ustalić w szczegółach zupełnie wyczerpująco; przeto będzie zadaniem naukowego wyrobienia i pedagogicznego taktu nauczycieli, rozwinąć i wykształcić sposób i tok nauczania w kierunkach wytkniętych w niniejszym planie, do których ustalenia przyczyniła się także ich praca, dotychczas naturalnie tylko teoretyczna.

W szczególności tylko gorliwe poparcie nauczycieli może zapewnić powodzenie zadaniu, wskazanemu w różnych miejscach planu, które zdąża do podniesienia rezultatów nauki przez położenie nacisku na przyswajanie materiału za pomocą pracy uczniów w szkole, oraz przez ograniczenie ich domowej pracy, potrzebnej potem jeszcze celem zupełnego opanowania przedmiotu nauki, do takich rozmiarów, w jakich można jej od ucznia śmiało wymagać.

Powodzenie reformy, tak pożądane dla szkół i uczniów, będzie tem pewniejsze, gdy nie tylko każdy nauczyciel przyswoi sobie jej myśli przewodnie, lecz kiedy jednolitość postępowania będzie się ustalała we wspólnych naradach, przewidzia-

nych dla poszczególnych przypadków w uwagach do planu. Zadaniem dyrekcji będzie dostarczać przedmiotu do tego rodzaju narad i starać się o utrzymanie ciągłości w nauczaniu nawet przy zmianie nauczyciela.

Do przedmiotów obowiązkowych zaliczono w planie także naukę rysunku odręcznego i gimnastykę; jednak wprowadzenie tych przedmiotów jako obowiązkowych może dokonać się tylko z wolna z uwzględnieniem stosunków miejscowych.

Nowy plan nauki wchodzi w życie z początkiem roku szkolnego 1909/10 w niższym gimnazjum i w klasie V.; w dalszych latach należy go wprowadzać do klas następnych, tak, iżby począwszy od roku szkolnego 1912/13 uczono już we wszystkich klasach podług tego planu. Ograniczenia w praktycznem zastosowaniu będą na razie konieczne tylko co do matematyki i fizyki. W innych przedmiotach, jak w języku niemieckim i w historii, wystarczają drobne wyrównania i uzupełnienia, które powinny być przedmiotem narad na konferencyach.

W matematyce należy wprowadzić nowy plan zrazu tylko w czterech niższych klasach, przyczem materiały ulegnie odpowiedniemu uzupełnieniu ze względu na poprzednią naukę. W klasie V. przedmiotem nauki na rok szkolny 1909/10 będzie w matematyce materiał przepisany w nowym planie na kl. IV. i V., przyczem możliwe będą skrócenia na podstawie tegorocznej nauki w kl. IV.; naukę o potęgowaniu i pierwiastkowaniu należy opuścić. W geometrii zastosuje się w tej klasie nowy plan na kl. IV.

W roku 1910/11 należy wprowadzić w klasie V. nowy plan; w klasie VI. ma się wziąć oprócz materiału tej klasy (podług nowego planu) także naukę o potęgowaniu i pierwiastkowaniu: dalej stereometrię ze znacznymi skróceniami, które będą możliwe na podstawie nauki stereometrii w tegorocznej klasie IV.; główną część roku szkolnego należy poświęcić trygonometrii.

W roku 1911/12 należy uczyć w kl. VI. podług nowego planu. W klasie VII. do nauki arytmetyki zastosuje się również nowy plan; w geometrii ciąg dalszy i zakończenie nauki trygonometrii; większą część tego roku szkolnego należy przeznaczyć na geometrię analityczną.

W fizyce ma się stosować w roku szkolnym 1909/10 jeszcze plan dotychczasowy.

Jakkolwiek więc rozkład materiału podług nowego planu ogranicza się na razie tylko do pewnej części gimnazjum, to przecież główne zasady zreformowanego planu, przedstawione w niniejszem rozporządzeniu i objaśnione w uwagach do planu, powinny, w miarę możliwości, znaleźć wyraz w sposobie nauczania we wszystkich klasach, tak, aby wskazane ulepszenia i uproszczenia mogły niezwłocznie wywrzeć wpływ korzystny na całokształt nauki. Co się tyczy wypracowań piśmiennych, to nowe postanowienia obowiązują również natychmiast we wszystkich klasach.

Przepisy wykonawcze, zawarte w przytoczonym rozporządzeniu, odnoszą się również do gimnazyów galicyjskich z następującymi zmianami, wskazanymi przez odmienne postanowienia planu naukowego naszych gimnazyów, a mianowicie:

1. W zakresie języka polskiego i ruskiego, o ile one są językami wykładowymi, tudzież w zakresie języka niemieckiego nie zachodzi żadna zmiana.

2. Naukę historyi wprowadza się w roku szkolnym 1909/10 podług nowego planu tylko w klasie I., II. i III., zaś następnie stopniowo w dalszych klasach w ten sposób, że w roku szkolnym 1913/14 nauka tego przedmiotu odbywać się będzie już we wszystkich klasach według nowego planu. Aby jednak zapewnić uczniom tegorocznych klas II. i III. możliwość zaznajomienia się z historią ojczystą, wprowadzić należy nadobowiązkową naukę tego przedmiotu w roku szkolnym 1909/10 w klasie III., w r. 1910/11 w klasie III. i IV., w roku 1911/12 w klasie IV., w wymiarze jednej godziny tygodniowo.

Z c. k. Rady szkolnej krajowej.

Lwów, dnia 2. sierpnia 1909.

C. k. Namiestnik
Bobrzyński w. r.

Plan nauki

Nauka religii.

Nauki religii udziela się we wszystkich ośmiu klasach po dwie godziny tygodniowo według osobnych przepisów.

Język polski (jako język wykładowy).

Zadanie nauki w czterech klasach niższych.

Należyte czytanie i mówienie; gruntowna znajomość fleksyi i składni; poznanie ważniejszych zjawisk w zakresie głosowni i etymologii; gramatyczna pewność i poprawność w ustnem i piśmiennem używaniu języka; wyrabianie dobrego smaku przez czytanie, uczenie się na pamięć i należyte wygłaszanie celniejszych utworów poetycznych i ustępów prozaicznych.

Zadanie nauki w czterech klasach wyższych.

Biegłość i stylistyczna poprawność w ustnem i piśmiennem używaniu języka; poznanie wybitniejszych gatunków poezyi i prozy; poznanie celniejszych utworów literatury ojczystej, jakoteż najważniejszych szczegółów z życia sławniejszych pisarzy narodowych i z dziejów piśmiennictwa narodowego.

Klasa I., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów. Głównem tej części nauki zadaniem jest: a) wyraźne i rozumne czytanie; b) ćwiczenie uczniów w gładkiem i poprawnem zdawaniu sprawy z rzeczy poprzednio przeczytanej i dokładnie objaśnionej.

Deklamacya. Należyte wygłaszanie z pamięci piękniejszych utworów poetycznych, niekiedy ustępów prozaicznych.

Gramatyka. Powtórzenie znanych już uczniom ze szkoły ludowej wiadomości z zakresu odmiany imienia i czasownika; nauka o zdaniu pojedynczem ze

składnią zgody; poznanie ważniejszych znaków pisarskich; pisownia spółgłosek, samogłosek i wielkich liter.

Wypracowania piśmienne: cztery na miesiąc. W 1. półroczu wyłącznie dyktaty, systematycznie ułożone, a obejmujące ważniejsze zasady i prawa pisowni, w 2. półroczu naprzemian ćwiczenia ortograficzne i wypracowania stylistyczne, zrazu tylko szkolne, pod koniec roku także domowe.

Klasa II., 4 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów — jak w kl. I.

Deklamacya — jak w kl. I.

Gramatyka. Nauka o odmianie imienia; składnia rządu; nauka o przysłówkach i przyimkach.

Ćwiczenia ortograficzne czyli dyktaty, jak w kl. I., ale tylko w miarę potrzeby.

Wypracowania stylistyczne: 3 na miesiąc, naprzemian domowe i szkolne.

Klasa III., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów. Czytanie, objaśnianie i zdawanie sprawy — jak w kl. I. i II. — Od tej klasy począwszy, krótkie wiadomości o życiu i pismach cenniejszych pisarzy, z których dzieł właśnie poznano wyjątki.

Deklamacya — jak w kl. I.

Gramatyka. Nauka o odmianie czasownika; składnia w obrębie czasownika.

Wypracowania stylistyczne: 2 na miesiąc, naprzemian domowe i szkolne.

Klasa IV., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów — jak w kl. III.

Gramatyka. Nauka o zdaniach złożonych i okresach; etymologia i głosownia w zarysie, z uwzględnieniem historycznego rozwoju języka. Przygodna nauka o wierszu polskim.

Wypracowania stylistyczne — jak w kl. III.

Klasa V., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów. Poznanie na podstawie wypisów najważniejszych gatunków prozy i poezji. Nauka ta, zbierająca i uzupełniająca wiadomości już w poprzednich latach przygodnie przez uczniów nabyte, przysposabiać ma do czytania z pożytkiem ważniejszych utworów literatury narodowej w kl. V.—VIII. Wiadomości historyczno-literackie o czytanych pisarzach — jak w kl. III.

Uzupełnienie nauki szkolnej czytaniem domowem.

Deklamacya — jak w kl. I.

Wypracowania stylistyczne: 7 na półrocz, naprzemian domowe i szkolne.

Klasa VI., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie cenniejszych dzieł literatury narodowej od połowy wieku XVI. do końca wieku XVIII. — według wypisów.

Uzupełnienie nauki szkolnej czytaniem domowem.

Historya literatury (na podstawie lub przy sposobności czytanych wyjątków) od początku do końca wieku XVIII.

Deklamacya — jak w kl. I.

Wypracowania stylistyczne: 7 na półroczu, przeważnie domowe.

Klasa VII., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie cenniejszych dzieł literatury narodowej w dłuższych wyjątkach według wypisów lub w całości; w 1. półroczu do Mickiewicza (włącznie), w 2. półroczu do Słowackiego (włącznie).

Uzupełnianie nauki szkolnej czytaniem domowem.

Historya literatury (jak w kl. VI.) — ciąg dalszy do Słowackiego (włącznie).

Deklamacya — jak w kl. I.

Ćwiczenia ustne.

Wypracowania stylistyczne: 5 na półroczu, przeważnie domowe.

Klasa VIII., 4 godziny tygodniowo.

Czytanie dalszego ciągu cenniejszych dzieł literatury narodowej wieku XIX. w dłuższych wyjątkach według wypisów, niektórych w całości.

Uzupełnianie nauki szkolnej czytaniem domowem.

Historya literatury wieku XIX. — ciąg dalszy od Krasińskiego do końca.

Deklamacya — jak w kl. I.

Ćwiczenia ustne — jak w kl. VII.

Wypracowania stylistyczne: w 1. półroczu 5, przeważnie domowe, a w 2. półroczu 3. szkolne.

Język ruski (jako wykładowy).

Zadanie nauki w czterech klasach niższych.

Należyte czytanie i mówienie; gruntowna znajomość fleksyi i składni: gramatyczna pewność i poprawność w ustnym i piśmiennym używaniu języka; wyrabianie dobrego smaku przez czytanie, uczenie się na pamięć i należyte wygłaszanie cenniejszych utworów poetycznych i ustępów prozaicznych.

Zadanie nauki w czterech klasach wyższych.

Biegłość i stylistyczna poprawność w ustnym i piśmiennym używaniu języka; poznanie wybitniejszych gatunków poezyi i prozy; poznanie cenniejszych utworów literatury ojczystej, jakoteż najważniejszych szczegółów z życia sławniejszych pisarzy narodowych i z dziejów piśmiennictwa narodowego.

Klasa I., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów. Głównem tej części nauki zadaniem jest:

a) wyraźne i rozumne czytanie; b) ćwiczenie uczułów w gładkiem i poprawnem zdawaniu sprawy z rzeczy poprzednio przeczytanej i dokładnie objaśnionej.

Deklamacya. Należyte wygłaszanie z pamięci piękniejszych utworów poetycznych, niekiedy ustępów prozaicznych.

Gramatyka. Elementarna nauka o zdaniu pojedynczem i o składni zgody; najważniejsze zdania poboczne; poznanie ważniejszych znaków pisarskich. Elementarna nauka odmiany imienia i czasownika.

Wypracowania piśmienne: cztery na miesiąc. W 1. półroczu wyłącznie dyktaty, systematycznie ułożone, a obejmujące ważniejsze zasady i prawa pisowni, w 2. półroczu naprzemian ćwiczenia ortograficzne i wypracowania stylistyczne, zrazu tylko szkolne, pod koniec roku także domowe.

Klasa II., 4 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów — jak w kl. I.

Deklamacya — jak w kl. I.

Gramatyka. Elementarna nauka o zdaniu złożonem; powtarzanie i uzupełnianie fleksyi. Nauka pisowni i interpunkcyi uzupełniona i rozszerzona.

Ćwiczenia ortograficzne czyli dyktaty, jak w kl. I., ale tylko w miarę potrzeby.

Wypracowania stylistyczne: 3 na miesiąc, naprzemian domowe i szkolne.

Klasa III., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów. Czytanie, objaśnianie i zdawanie sprawy — jak w kl. I. i II. — Od tej klasy począwszy, krótkie wiadomości o życiu i pismach cenniejszych pisarzy, z których dzieł właśnie poznano wyjątki.

Deklamacya — jak w kl. I.

Gramatyka. Składnia rzędu. Systematyczna nauka deklinacyi. Części mowy nieodmienne.

Wypracowania stylistyczne: 2 na miesiąc, naprzemian domowe i szkolne.

Klasa IV., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów według wypisów — jak w klasie III.

Deklamacya — jak w klasie I.

Gramatyka. Systematyczna nauka konjugacyi i składni w obrębie czasownika; systematyczna nauka o zdaniach złożonych i okresach. Wierszowanie. — W końcu roku powtórzenie całego materiału nauki gramatyki w ogólniejszym zarysie.

Wypracowania stylistyczne — jak w klasie III.

Klasa V., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie wzorów. Poznanie na podstawie wypisów zwykleszych tropów i figur, jakoteż najważniejszych gatunków prozy i poezyi. Nauka ta, zbierająca i uzupełniająca wiadomości już w poprzednich latach przygodnie przez uczniów nabyte, przysposabiać ma do czytania z pożytkiem ważniejszych utworów literatury narodowej w klasie VI. — VIII. Wiadomości historyczno-literackie o czytanych pisarzach — jak w klasie III.

Deklamacya — jak w klasie I.

Wypracowania stylistyczne: 7 na półroczu, naprzemian domowe i szkolne.

Klasa VI., 3 godziny tygodniowo.

Czytanie celniejszych pomników języka staroruskiego od najdawniejszych czasów aż do końca XVIII. w. według wypisów.

Uzupełnianie nauki szkolnej czytaniem domowym.

Historia literatury (na podstawie lub przy sposobności czytanych wyjątków) od początku do końca wieku XVIII.

Deklamacja — jak w klasie V.

Gramatyka (20 godzin). Fleksja i najważniejsze zasady etymologii, składni i głósowni języka staroruskiego przysgodnie.

Wypracowania stylistyczne: 7 na półroczu, przeważnie domowe.

Klasa VII., 3 godziny tygodniowo.

W I. półroczu: Czytanie i objaśnianie według wypisów ważniejszych rodzajów literatury ludowej (ustnej) z estetycznymi uwagami o rodzajach ludowej poezji i prozy.

W II. półroczu: [od Kotlarewskiego do Szewczenki (włącznie)].

Uzupełnianie nauki szkolnej czytaniem domowym.

Historia literatury od końca XVIII. w. do Szewczenki (włącznie).

Deklamacja — jak w klasie V.

Ćwiczenia ustne.

Wypracowania stylistyczne: 5 na półroczu, przeważnie domowe.

Klasa VIII., 4 godziny tygodniowo.

Czytanie dalszego ciągu celniejszych dzieł literatury narodowej wieku XIX. w dłuższych wyjątkach według wypisów, niektórych w całości.

Historia literatury wieku XIX. — ciąg dalszy od Kulisza do końca.

Deklamacja — jak w klasie V.

Ćwiczenia ustne — jak w klasie VII.

Wypracowania stylistyczne: w I. półroczu 5, przeważnie domowe a w II. półroczu 3, przeważnie szkolne.

Język łaciński.

Stopień niższy.

Cel nauki: Nabycie wiadomości gramatycznych potrzebnych do gruntownej lektury; biegłość w tłumaczeniu łatwego pisarza łacińskiego.

Klasa I. 6 godzin w tygodniu.

Gramatyka: Nauka o formach, t. j. pięć prawidłowych deklinacji, zasady o rodzajach, o ile droga leksykalnego przyswojenia pewniej nie prowadzi do celu; przymiotniki, przysłówki i ich stopniowanie, najważniejsze zaimki, z liczebników głównych i porządkowych tylko niektóre niezbędne, cztery prawidłowe

konjugacye z wyjątkiem czasowników III. konjugacyi na — *io* i wszystkich depencyów, kilka ważniejszych przyinków i spójników. Od początku należy zważać na dokładne wymawianie tak co do akcentowania, jak co do iloczasu zgłosek.

Gramatyki i lektury nie traktuje się oddzielnie: lecz ten sam materyał jest podstawą dla obu działów nauki.

Zdania łacińskie, zawarte w „Ćwiczeniach“, dostarczają w pierwszym rzędzie materyału do nabycia znajomości słówek i form, następnie do nich nawiązują się najrozmaitsze ćwiczenia w tłumaczeniu na oba języki, w przekształcaniu i tworzeniu zdań nowych i t. p.

Przytem należy według potrzeby przerobić niezbędnie konieczne prawidła z dalszych partyi gramatyki n. p. znaczenie i składnię kilku szczególnie powszechnych przyinków, używanie *coniunctivum* po niektórych spójnikach przyczynowych, zamiarowych, skutkowych i t. p. jednak tylko o tyle, o ile zachodzi różnica w sposobie wyrażania języka łacińskiego i wykładowego; dalej celem umożliwienia pytań i odpowiedzi najważniejsze zaimki i przysłówki pytajne w pytaniach niezawisłych prostych; pytania rozłączne i zdania pytajne zawisłe należy odłożyć do późniejszego toku nauki. Przy nauce słówek trzeba uczniom wskazywać właściwą technikę uczenia się.

Wypracowania piśmienne: Ćwiczenia szkolne według potrzeby, ćwiczenia domowe dopiero po należytem przygotowaniu w szkole, a mianowicie co tydzień najwięcej 1 lub 2 ćwiczenia w tłumaczeniu na język łaciński w tak ograniczonym wymiarze, by wypracowanie można było łatwo, a przecież dokładnie przerobić i poprawić w szkole w przeciągu pół godziny.

Począwszy od drugiej połowy I. półrocza co 14 dni jedno zadanie szkolne (*compositio*) do wypracowania w przeciągu pół godziny.

Klasa II., 6 godzin tygodniowo.

Gramatyka: Uzupełnienie nauki o formach prawidłowych przez dodanie pominiętych w klasie I. partyi z zakresu nauki o zaimkach, liczebnikach i czasownikach, najważniejsze nieprawidłowości deklinacyi, rodzaju i konjugacyi.

Związek nauki gramatyki z lekturą czytanki utrzymać należy w tej klasie tak samo, jak w pierwszej. Z tem łączy się jako nowość przygotowanie (preparacya) łacińskich zdań i ustępów, do czego należy uczniów wdrażać z wolna i systematycznie. Przyswojone w klasie I. prawidła syntaktyczne powtarza się ciągle i rozszerza się ich zakres; do tego przyłącza się zdanie pytajne zawisłe, *accusativus cum infinitivo* i zwyklesze zjawiska ze składni imiesłowowej.

Wypracowania piśmienne: Ćwiczenia szkolne i domowe, jak w klasie I., zadania szkolne (*compositiones*) co 14 dni do wypracowania w czasie 2 do 3 kwadransów.

Klasa III., 6 godzin tygodniowo.

Gramatyka, 2—3 godziny tygodniowo. Nauka o zdaniu: zdanie pojedyncze, głównym przedmiotem nauki jest imię; przyinki.

Lektura: 3—4 godziny tygodniowo. Czytanka (zawierająca wyimki z łatwych utworów pisarzy prozaicznych) albo kilka żywotów Korn. Neposa lub wreszcie wybór z Kurejusza.

Dopiero na podstawie wystarczających ćwiczeń wstępnych w szkole można żądać przygotowania (preparacyi) ustępu nowo zadanego, wyłączając miejsca trudniejsze. W II. półroczu rozpoczynają się próby lektury bez przygotowania. Odtąd należy stale we wszystkich klasach uprawiać systematycznie ćwiczenia w tłumaczeniu bez przygotowania.

Wypracowania piśmienne: Ćwiczenia szkolne i domowe według potrzeby. Sześć zadań szkolnych (*compositiones*) w półroczu; czas wypracowania obejmuje całą godzinę szkolną.

Klasa IV., 6 godzin tygodniowo.

Gramatyka, 2—3 godziny tygodniowo. Nauka o zdaniu; zdanie pojedyncze i złożone, głównym przedmiotem nauki jest czasownik; spójniki.

Szczególnych własności imion i zaimków, nie dających się ująć w prawa ogólna, nie należy przerabiać systematycznie, lecz nawiązywać po części już do przykładów z zakresu nauki o formach, po części do lektury i ćwiczeń stylistycznych; często wystarczy leksykalny sposób przyswojenia szczegółów tego rodzaju. Tylko z nauki o zaimku trzeba przerobić w klasie IV. niektóre prawa z zakresu stosowania zaimków wskazujących, zwrotnych i względnych, naturalnie w związku z nauką o zdaniu złożonym.

Lektura: 3—4 godziny tygodniowo. Cezara *bellum Gallicum* (3 księgi). W II. półroczu można lekturę Cezara zastąpić lekturą czytanki (zob. kl. III.).

Wypracowania piśmienne, jak w klasie III.

Stopień wyższy.

Cel nauki: Znajomość najważniejszych utworów rzymskiego piśmiennictwa, nabyta za pomocą gruntownej lektury, jako podstawa do zrozumienia rzymskiej kultury; biegłość w czytaniu niezbyt trudnego łacińskiego tekstu; obudzenie poczucia stylistycznej formy.

Klasa V., 6 godzin tygodniowo.

Lektura, 5 godzin. W I. półroczu wybór z Owidynsa, głównie *Przemiany* i *Fasti*. Przystępując do lektury poezyi, należy przedstawić w zwięzłym zestawieniu najważniejsze prawa z zakresu prozodyi przygodnie napotykane już poprzednio. Obok tego przeciętnie w 1 godzinie na tydzień ciąg dalszy lektury prozaicznej z klasy IV. W II. półroczu Liwiusz w wolnym wyborze.

Nauka gramatyki i stylistyki 1 godzina tygodniowo. Celem nauki jest: Utrzymać pewność wiedzy gramatycznej, przez tłumaczenie na język łaciński pogłębić i uświadomić — nabyte naturalnie w pierwszym rzędzie przez lekturę — poczucie odrębności łacińskiego wyśłowienia w porównaniu z językiem wykładowym, a przez to zapewnić lekturze niezbędnie konieczną gruntowność. Do tego celu służą głównie piśmienne i ustne ćwiczenia, z którymi łączą się potrzebne uwagi i pouczenia stylistyczne.

W każdym półroczu po 5 zadań szkolnych (*compositiones*); ostatnie z nich, przypadające na koniec półroczu, ma być tłumaczeniem z języka łacińskiego na język wykładowy.

Klasa VI., 6 godzin tygodniowo.

Lektura, 5 godzin. W I. półroczu Salustysza Jugurta albo Katylinia; z Cicerona przynajmniej jedna mowa przeciw Katylinie; w II. półroczu Eneida Wergiliusza w wolnym wyborze; uczniowie powinni pozyskać pogląd na całą treść i budowę epopei. Wybór z Sielanek i Georgik według uznania nauczyciela.

Nauka gramatyki i stylistyki (1 godzina tygodniowo) oraz wypracowania szkolne, jak w klasie V.

Klasa VII., 5 godzin tygodniowo.

Lektura. W I. półroczu Cicerona w wolnym wyborze. W II. półroczu Listy Pliniusza Młodszego lub Cicerona. Dalszy ciąg lektury Wergiliusza albo wybór z rzymskich elegików.

Obok lektury bez przygotowania należy od czasu do czasu w klasie VII. i VIII. przedsiębrać ćwiczenia w czytaniu i oryentowaniu się w treści łatwiejszych ustępów bez tłumaczenia.

Nauka gramatyki i stylistyki, 1 godzina tygodniowo. Stylistyczne ćwiczenia w klasie VII. i VIII. mają od czasu do czasu zajmować się także techniką piśmiennego tłumaczenia z języka łacińskiego.

Zadania szkolne, jak w klasie V.

Klasa VIII., 5 godzin tygodniowo.

Lektura. Mniej więcej w tym samym wymiarze czasu wolny wybór z Tacyty i Horacjusza.

Nauka gramatyki i stylistyki, oraz wypracowania szkolne, jak w klasie V.

U w a g a.

We wszystkich klasach stopnia wyższego należy lekturę szkolną uzupełniać według możliwości nieobowiązkową lekturą domową, kontrolowaną przez nauczyciela.

Język grecki.**Stopień niższy.**

Cel nauki: Gramatyczne opanowanie nauki o formach atyckiego dyalektu obok najpotrzebniejszych i najistotniejszych prawideł ze składni.

Klasa III., 5 godzin tygodniowo.

Gramatyka: Nauka form prawidłowych z wyłączeniem czasowników płynnych (*verba liquida*) i czasowników na „μ“.

Klasa IV., 4 godziny tygodniowo.

Gramatyka: Dokończenie nauki form prawidłowych: czasowniki płynne i czasowniki na „μ“; najniezbędniejsze ze względu na lekturę dzieł prozaicznych nieprawidłowości fleksyjne. Główne prawidła ze składni.

W obu klasach łączy się z nauką form tłumaczenie z jęz. greckiego i na język grecki, na podstawie stosownych ćwiczeń, podobnie jak przy nauce łaciny w klasie I. i II.

W obu klasach (w kl. III. począwszy od drugiej połowy I. półrocza) co miesiąc 1 zadanie szkolne (*compositio*).

Stopień wyższy.

Cel nauki: Gruntowna lektura z zakresu najcenniejszych utworów greckiej literatury, z ograniczeniem, wskazaniem przez szczupły wymiar czasu, przeznaczanego dla tego przedmiotu.

Klasa V., 5 godzin tygodniowo.

Lektura: W I. półroczu: Anabasis Ksenofonta lub wybór z jego najważniejszych pism na podstawie chrestomatyi. Ksenofonta można zastąpić także wyborem z Anabasis Arriana. W II. półroczu wybrane partye z Iliady Homera w wymiarze 2—3 ksiąg. Obok tego w związku z lekturą najniezbędniejsze wyjaśnienia różnic między dyalektem epickim a atyckim. Prócz tego — mniej więcej w 1 godzinie co 14 dni — dalszy ciąg lektury Ksenofonta lub Arriana.

W II. półroczu rozpoczynają się próby lektury bez przygotowania. Odtąd należy stale we wszystkich klasach uprawiać systematycznie ćwiczenia w tłumaczeniu bez przygotowania.

Tygodniowo 1 godzina gramatyki dla uzupełnienia i utrwalenia znajomości atyckiego dyalektu. Aby nauce gramatyki w szerszej mierze zapewnić czynnik kształcący i obudzić dla niej zajęcie, należy przy danej sposobności wciągać w jej zakres uwagi z językoznawstwa. W każdym półroczu 4 zadania szkolne (*compositiones*) i to naprzemian tłumaczenia z języka greckiego na język wykładowy i z języka wykładowego na grecki.

Klasa VI., 5 godzin tygodniowo.

Lektura: W I. półroczu: Wybrane partye z Iliady Homera w wymiarze 6—7 ksiąg. — W II. półroczu: Wybór z Herodota z szczególnem uwzględnieniem wojen perskich. Prócz tego według możności lektura jednego żywota Plutarcha.

Gramatyka i wypracowania piśmienne, jak w klasie V.

Klasa VII., 4 godziny tygodniowo.

Lektura: W I. półroczu: Wybrane partye z Odysei Homera w wymiarze 6—7 ksiąg. — W II. półroczu: Demostenes: dwie mniejsze mowy polityczne lub jedna większa (III. przeciw Filipowi); Apologia Platona, nadto, o ile czas pozwoli, wyjątki z Tukidydesa albo jedna tragedia Sofoklesa. W każdym półroczu 3 zadania szkolne (*compositiones*), mianowicie tłumaczenia z języka greckiego na język wykładowy. Ćwiczenia w tłumaczeniu z języka wykładowego na język grecki tylko w miarę potrzeby.

Klasa VIII., 5 godzin tygodniowo.

Lektura: Jeden większy i jeden mniejszy dyalog Platona, albo wybór cenniejszych ustępów z jego pism. Następnie kilka wyimków z Arystotelesa. Jedna

tragedya Sofoklesa albo Eurypidesa. Według możności dalszy ciąg lektury Homera (lektura bez przygotowania).

Wypracowania, jak w klasie VII.

U w a g a.

Począwszy od klasy VI. należy lekturę szkolną uzupełniać według możności lekturą prywatną, kontrolowaną przez nauczyciela. Można się przytem posługiwać stosowną chrestmatyą.

Język niemiecki.

Cel nauki w klasach niższych.

Wprawa w wyrażaniu myśli w słowie i piśmie w zakresie pojęć najbliższych. Znajomość odmian i składni.

Cel nauki w całym gimnazjum.

Poprawność w wyrażaniu myśli w słowie i piśmie obok większej biegłości w zakresie właściwego przedmiotu nauki. Znajomość najbardziej kształcących utworów niemieckiego piśmiennictwa XVIII. i XIX. wieku na podstawie lektury.

Klasa I., 5 godzin tygodniowo.

Czytanie: uczenie się na pamięć słów, zwrotów i całych ustępów; zdawanie sprawy z treści czytanych ustępów na podstawie stosownych pytań; retrowersya; rozinówki.

Znajomość odmian regularnych i zasad składni: ćwiczenia ortograficzne.

Co tydzień zadanie szkolne. Tematy: dyktaty, ćwiczenia ortograficzne, zastosowane do potrzeby praktycznej, pisanie z pamięci ustępów memorowanych. retrowersye.

Klasa II., 4 godziny tygodniowo.

Zdawanie sprawy z treści czytanych ustępów na podstawie stosownych pytań; retrowersya; dłuższe rozinówki; uczenie się na pamięć słów, zwrotów i całych ustępów.

Powtórzenie odmiany regularnej: poznanie najważniejszych wyjątków.

Co tydzień wypracowanie piśmienne (z tych co miesiąc jedno domowe). Tematy jak w klasie I.

Klasa III., 4 godziny tygodniowo.

Swobodniejsza reprodukcya czytanych ustępów prozaicznych i poetycznych; uwzględnianie wyrażen i zwrotów podobną myśl wyrażających (synonimów); uczenie się na pamięć.

Systematyczna gramatyka w zakresie nauki o formach i składni rzędu.

Miesięcznie dwa zadania (naprzemian szkolne i domowe). Tematy: retrowersye, reprodukcye ustępów w szkole czytanych, streszczenia.

Klasa IV., 4 godziny tygodniowo.

Reprodukcja, jak w klasie III.; uczenie się na pamięć.

Systematyczna gramatyka w zakresie nauki o zdaniu i uzupełnienie składni rzędu.

Miesięcznie dwa zadania (naprzemian szkolne i domowe). Tematy: retrowersje, reprodukcje, opowiadania, opisy, listy.

Klasa V., 4 godziny tygodniowo.

Gramatyka. Uzupełnianie i pogłębianie wiadomości gramatycznych, przeważnie przy sposobności poprawiania wypracowań piśmiennych.

Lektura. W tej klasie, podobnie jak i w następnej, przewagę ma proza opowiadająca i naukowa, która poczyną zwolna obejmować także materiał innych przedmiotów nauki i dostarczać może podstawy do zajmującej konwersacji. Lektura poetyczna obejmuje łatwiejsze utwory epickie (balady) i nietrudne liryczne. Utworów poetycznych uczą się uczniowie na pamięć. Obowiązkowa lektura domowa obejmuje podania bohaterskie, bajki, opowiadania, opisy podróży.

Ćwiczenia w ustnym wyrażaniu myśli na podstawie lektury w każdej godzinie, nadto ćwiczenia na podstawie poglądu (obrazy, przyroda) i zdarzeń z życia codziennego według uporządkowanego planu.

Wypracowania piśmienne. Co trzy tygodnie jedna praca naprzemian domowa i szkolna: reprodukcje czytanych utworów, streszczanie ustępów dokładnie przerobionych z zakresu łacińskiej i greckiej kultury; opowiadania i opisy na podstawie własnych spostrzeżeń; tłumaczenia z języka wykładowego jako ćwiczenie w pokonywaniu trudności syntaktycznych.

Klasa VI., 4 godziny tygodniowo.

Gramatyka, jak w klasie V.

Lektura. Lektura prozaiczna, jak w klasie V. Poezja epicka i liryczna. Łatwiejsze utwory dramatyczne. Memorowanie, jak w klasie V. Obowiązkowa lektura domowa, jak w klasie V., oprócz tego dłuższe opowiadania i łatwiejsze komedye.

Ćwiczenia w ustnym wyrażaniu myśli, jak w klasie V.

Poetyka i stylistyka przy sposobności lektury i na podstawie wiadomości pozyskanych w nauce języka ojczystego (w klasie V.)

Podawanie wiadomości literackich w związku z lekturą, opowiadania z życia najwybitniejszych autorów.

Wypracowania piśmienne, jak w klasie V., nadto tematy z historii powszechnej, z zakresu literatury starożytnej, streszczanie scen dramatycznych, stanowiących całość w sobie zamkniętą.

Klasa VII., 4 godziny tygodniowo.

Gramatyka, jak w klasie V.

Lektura. Proza ustępuje zwolna miejsca poezji: poetyczna lektura obejmuje wybór z zakresu poezji średniowiecznej (w przekładzie nowoniemieckim), łatwiejsze utwory liryczne i epickie Schillera, Goethego i poetów XIX. stulecia; łatwiejsze dramaty Lessinga, Goethego, Schillera, Grillparzera. Memorowanie. Obowiązkowa lektura domowa z tego samego zakresu, jaki obejmuje lektura szkolna.

Ćwiczenia w ustnym wyrażaniu myśli, jak w klasie V.

Poetyka, stylistyka i wiadomości literackie, jak w klasie VI.

Wypracowanie piśmienne co miesiąc jedno, naprzemian szkolne i domowe.

Tematy wolne na podstawie podanej dyspozycji, tok myśli czytanych utworów poetycznych, streszczanie scen dramatycznych i całych aktów, charakterystyki osób, tematy z zakresu historii powszechnej i filologii klasycznej.

Klasa VIII., 4 godziny tygodniowo.

Lektura, jak w klasie VII. Utwory trudniejsze, jak *Iphigenie auf Tauris* Goethego, *Sappho* Grillparzera, *Wallenstein* Schillera, *Faust* Goethego, dramaty Szekspira w przekładzie niemieckim. Lektura obowiązkowa domowa.

Ćwiczenia w ustnem wyrażaniu myśli, jak w klasie VII., nadto wolne wykłady. Wypracowania piśmienne, poetyka, stylistyka i wiadomości literackie, jak w klasie VII.

Historia i geografia.

a) Historia.

Stopień niższy.

Cel nauki: Najważniejsze podania i najwybitniejsze postaci z historii kraju ojczystego, starożytności (klasycznej) i monarchii austriacko-węgierskiej.

Klasa I., 2 godziny tygodniowo.

Najważniejsze podania, osobistości i zdarzenia z historii ojczystej.

Klasa II., 2 godziny tygodniowo.

Najbardziej zajmujące podania i najwybitniejsze osobistości i zdarzenia z historii starożytnej z przeważnem uwzględnieniem Grecji i Rzymu.

Klasa III., 2 godziny tygodniowo.

Najważniejsze osobistości z historii monarchii austriacko-węgierskiej w związku z historią powszechną.

Stopień wyższy.

Cel nauki: Znajomość historycznych faktów, ich pragmatycznego związku, ich zawisłości od warunków przyrodzonych, kulturalnych i gospodarczych w chronologicznem następstwie. Szczególnie dokładne przedstawienie rozwoju tych stosunków w kraju ojczystym i w monarchii austriacko-węgierskiej celem lepszego zrozumienia ich ustroju państwowego, społecznego i gospodarczego.

Historia wojen ogranicza się do faktów niezbędnie potrzebnych do zrozumienia przeobrażeń politycznych, społecznych i gospodarczych.

Klasa IV., 2 godziny tygodniowo.

Historia starożytności, szczególnie historia Grecji i Rzymu do wojen punickich.

Klasa V., 3 godziny tygodniowo.

ciąg dalszy historii Rzymu. Historia wieków średnich.

Klasa VI., 3 godziny tygodniowo.

Historia czasów nowożytnych do rewolucyi francuskiej (wyłącznie).

Klasa VII., a) 2 godziny tygodniowo.

ciąg dalszy historii nowożytnej aż do czasów dzisiejszych.

b) 2 godziny tygodniowo.

Historia kraju ojczystego ze szczególnem uwzględnieniem historii kultury.

Klasa VIII., 3 godziny tygodniowo (razem dla geografii, historii i wiadomości politycznych i społecznych).

a) Geografia monarchii austriacko-węgierskiej (ob. plan do geografii).

b) Systematyczna historia monarchii austriacko-węgierskiej, jej powstanie, tworzenie się i wewnętrzny rozwój z uwzględnieniem stosunku do historii innych krajów i państw i z uwydatnieniem momentów z zakresu historii kultury i gospodarstwa.

W I. półroczu 1 godzina tygodniowo. Powtórzenie ważniejszych partyi z historii Grecyi i Rzymu z uwydatnieniem historii kultury.

c) Wiadomości polityczne i społeczne: Ustrój i administracya monarchii austriacko-węgierskiej ze szczególnem uwzględnieniem królestw i krajów reprezentowanych w Radzie państwa, na podstawie ogólnego przedstawienia istoty i najważniejszych funkcyi państwa pod względem politycznym, kulturalnym i gospodarczym; prawa i obowiązki obywateli państwa.

b) Geografia.

Stopień niższy.

Cel nauki: Na poglądzie polegające zasadnicze wiadomości o kształcie i wielkości ziemi, tudzież o ruchach pozornych słońca, w celu wyjaśnienia zmian w oświetleniu i ogrzaniu. Zrozumienie mapy. Ogólna znajomość powierzchni ziemi co do jej właściwości przyrodzonych, zaludnienia i państw ze szczególnem uwzględnieniem monarchii austriacko-węgierskiej.

Klasa I., 2 godziny tygodniowo.

Zasadnicze pojęcia geograficzne traktowane w sposób poglądowy zrazu na podstawie stosunków miejscowych, a następnie w stałym związku z bieżącym materiałem nauki. Położenie słońca w stosunku do budynku szkolnego i mieszkalnego w rozmaitych porach dnia i roku (przy końcu roku szkolnego ujęcie poszczególnych spostrzeżeń w obraz uzmysławiający śrubową drogę słońca). Następnie oryentowanie się w rzeczywistej okolicy i na karcie. Pierwsze zaznajomienie się z siatką globusa. Opisanie i wyjaśnienie sprawy oświetlenia i ogrzania kraju ojczystego w ciągu jednego roku, o ile te zjawiska bezpośrednio zależą od długości dnia i wysokości słońca. Główne formy lądu i wód, ich rozdział na ziemi i sposób

przedstawienia. Położenie najważniejszych państw i miast z ciągiem ćwiczeniem i zaprawianiem w czytaniu mapy.

Próby rysowania najprostszych przedmiotów geograficznych.

Klasa II., 2 godziny tygodniowo.

Przeniesienie obrazu śrubowej drogi słońca uzyskanego na horyzoncie ojczystym na horyzonty w innych szerokościach (przyczem należy zaczynać od stosownego opisu krajobrazu); stąd kulistość i wielkość ziemi. Pogłębienie nauki o globusie.

Azja i Afryka: ich położenie i granice, oro- i hydrografia, topografia i klimat. W zależności od gleby i klimatu: roślinność, płody kraju i zatrudnienie ludów omawiać i wytłumaczyć należy tylko na kilku przykładach, przystępnych i zupełnie zrozumiałych.

Europa: Pogląd na jej granice, rzeźbę gleby i wody. Kraje Europy południowej i Wielka Brytania według zasad wskazanych przy Azji i Afryce.

Rysowanie prostych szkiców map (tylko dla ćwiczenia).

Klasa III., 2 godziny tygodniowo.

Kraje Europy nieomówione w klasie II. (z wyłączeniem monarchii austriacko-węgierskiej), Ameryka i Australia według tych samych zasad, co w klasie II., mianowicie także co do wyjaśnienia stosunków klimatycznych. Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości z geografii astronomicznej ze względu na działy nauki fizyki przeznaczone dla tej klasy.

Szkicowanie map, jak w klasie II.

Klasa IV., 2 godziny tygodniowo.

Geografia austriacko-węgierskiej monarchii pod względem fizycznym i politycznym bez osobnego traktowania statystyki, jednak z dokładniejszym uwzględnieniem płodów poszczególnych krajów, oraz zatrudnienia, handlu i kultury każdego narodu.

Szkicowanie map, jak w klasie II.

Stopień wyższy.

Cel nauki: Gruntowna znajomość geografii Europy, nabyta przez powtórzenie, uzupełnienie i pogłębienie geograficznych wiadomości z klas niższych, z silniejszym uwydatnieniem przyczynowego związku zjawisk geograficznych. Dokładna znajomość stosunków geograficznych monarchii austriacko-węgierskiej, w szczególności jej naturalnych obszarów gospodarczych i czynników ich rozwoju. Kraje innych części świata tylko w ogólnych zarysach.

Klasa V., 1 godzina tygodniowo.

Europa: Ogólny przegląd. Powtórzenie, uzupełnienie i pogłębienie geografii Europy południowej, Francji, Belgii, Holandii i Anglii z silniejszym uwydatnieniem przyczynowego związku wzajemnego zjawisk geograficznych (plastyka powierzchni

i jej powstanie, bieg słońca i klimat; klimat, świat roślinny i zwierzęcy, rozwój kultury poszczególnych krajów i jego zależność od czynników geograficznych, formy gospodarcze i ich przyczyny, wymiana płodów i drogi komunikacyjne). Rzut oka na Australię i Amerykę.

Klasa VI., 1 godzina tygodniowo.

Europa północna, wschodnia i środkowa (z wyłączeniem Austro-Węgier) według tych samych zasad. Rzut oka na Afrykę i Azję.

Klasa VII., zob. plan nauki historii.

Klasa VIII., 3 godziny tygodniowo (razem dla geografii, historii i nauki o ustroju politycznym i społecznym).

a) Geografia monarchii austriacko-węgierskiej, z szczególnem uwzględnieniem powierzchni, stosunków geologicznych, oro- i hydrograficznych, (o ile od nich zależy budowa, krajobraz, klimat zaludnienie), tudzież klimatologii, geografii politycznej i gospodarczej, (produkcya, handlu i komunikacyi). Stanowisko w handlu światowym.

b) Historia, zob. plan nauki historii.

c) Nauka o ustroju politycznym i społecznym, zob. plan nauki historii.

U w a g i.

Wobec wyznaczenia osobnych godzin dla nauki geografii także w klasach wyższych można materiały nauki na stopniu niższym uprościć, przystosować lepiej do umysłowego rozwoju uczniów i ograniczyć do takiego wymiaru, który umożliwia dokładne jego przeobrażenie w szkole i daje rękojmię trwałego wpojenia wiadomości o zasadniczych i najciekawszych zjawiskach geograficznych.

Dążeniu do uproszczenia nauki uczyni się zadość przez ograniczenie geografii astronomicznej tylko do takich zjawisk, które uczeń sam spostrzedz może (prawie wyłącznie pozorny ruch słońca), a które rzeczywiście są niezbędnie potrzebne do zrozumienia oznaczenia miejscowości, geograficznego położenia i zawiśłych od niego stosunków klimatycznych. Podobnie też pominięć się wstępne objaśnienia terminologii, obciążające tylko pamięć uczniów; objaśni się zaś zasadnicze pojęcia geograficzne zrazu tylko na najbliższem otoczeniu, a następnie omawiać się je będzie — i to stale — w związku z bieżącym materiałem nauki.

Również należy według możności unikać wbijania w pamięć cyfr i nazw, jako też drobniagowego dzielenia gór i sieci wodnych, wyczerpującego traktowania szczegółów topograficznych, podawania wysokości i t. p.

Przez takie uproszczenie umożliwi się położenie większego nacisku na rozmiary względne, na pomiary na mapie i graficzne przedstawienie na tablicy, co prowadzi do uzyskania jasnego wyobrażenia o rozmiarach rzeczywistych, oraz nastręczy sposobność szerszego uwzględnienia stosunków gospodarczych przy nauce geografii politycznej.

Przy wykładzie wystąpi wogóle na stopniu niższym na plan pierwszy moment chorograficzny, przyczem nauczyciel będzie się posługiwał metodą dyalogowo-heurystyczną i użyje wszystkich środków, którymi rozporządza, w celu uzmysłowienia nauki o zjawiskach geograficznych.

Podczas gdy na stopniu niższym przedmiotem nauki są głównie zjawiska proste i zasadnicze, to na stopniu wyższym uwydatni się silniej przyczynowy związek zjawisk geograficznych. Przez to pogłębi się opis według możności przez wyjaśnienie, a zbadanie

przyczyny procesu powstawania stworzy punkt wyjścia dla zrozumienia zjawiska. Nabyte już wiadomości z nauk przyrodniczych doprowadzą tu ucznia do zrozumienia postaci, w którą wiąże się ląd, powietrze i woda w całokształcie budowy dzisiejszej powierzchni ziemi, jako też pozwolą mu zrozumieć wzajemne oddziaływanie tych części składowych kuli ziemskiej.

Na tym stopniu posiada nadto uczeń dostateczną dojrzałość umysłową, aby go można doprowadzić do głębszego zrozumienia stosunków politycznych i do wnikięcia w wzajemną zależność między stosunkami fizycznymi pewnego kraju a rozwojem kulturalnym jego mieszkańców, zwłaszcza pod względem gospodarczo-geograficznym.

Ponieważ jednak nauka na stopniu wyższym rozporządza tylko czasem szczupłym, wynika z tego konieczność starannego doboru materiału. Podobnie jak na stopniu niższym, należy pomijać takie rozdziały nauki, których wpojenie prowadzi do wiedzy czysto powierzchniowej, pamięciowej, a uczniów łatwo obciąża.

Europa będzie, rzecz prosta, przedmiotem nauki wyczerpującej; natomiast o innych częściach świata mówić się będzie przy sposobności omawiania kolonii państw europejskich i ich stosunków handlowych i to mniej lub więcej dokładnie, zależnie od ich znaczenia gospodarczego.

Przy wykładzie geografii fizycznej należy korzystać z wyników nauki geologii, fizyki i innych nauk przyrodniczych tylko o tyle, o ile je może pojąć uczeń na podstawie poprzedniej nauki przyrody i o ile są zarazem niezbędne dla zrozumienia zjawisk geograficznych.

Geografia astronomiczna nie wymaga na stopniu wyższym osobnego traktowania na lekcjach geografii, gdyż wszystkie wiadomości z tego zakresu podała już nauka fizyki i matematyki.

Nie należy spuszczać z oka względów praktycznych, które mają doniosłe znaczenie przy nauce geografii. Owszem winni uczniowie posiadać takie wiadomości z geografii, aby w przyszłości odpowiedzieć mogli wymaganiom życia, jako obywatele i członkowie państwa. Praktycznej potrzebie odpowiada także rozumne odczytywanie kart geograficznych. W tym kierunku należy uczniów doprowadzić do szybkiego i pewnego odczytywania nawet specjalnych kart austriackich, jako też do trafnego orientowania się w terenie.

Przy nauczaniu i pytaniu używać należy z reguły mapy opisanej.

Na stopniu niższym należy z geografii i historii dawać cenzury oddzielne.

Matematyka.

Stopień niższy (3 lata).

Cel nauki: Wstępne wiadomości z nauki o liczbach aż do początków rachowania liczbami ogólnymi, jako ogólnego przedstawienia prawideł rachunkowych (włącznie).

Wstępne wiadomości z geometrii przy ustawicznym łączeniu wyobrażeń i zjawisk planimetrycznych i najprostszych stereometrycznych. Wyzyskanie i zastosowanie wyobrażeń przestrzennych, znanych z nauki innych przedmiotów (geografii, historii naturalnej i t. d.) oraz z życia codziennego.

Przyzwyczajanie do trafnego i pewnego posługiwania się wyrazownictwem arytmetycznym i geometrycznym (bez przedwczesnego wydobywania definicyi formalnych).

Klasa I., 3 godziny tygodniowo.

Rachowanie: Cztery główne działania rachunkowe na liczbach całkowitych mianowanych i niemianowanych w zakresie liczb ograniczonym, który stopniowo

tylko się rozszerza. Rzymskie znaki liczbowe. Monety, miary i wagi krajowe. Liczby dziesiętne, uważane zrazu według układu pozycyjnego, następnie jako ułamki dziesiętne w połączeniu z ćwiczeniami przygotowawczymi do rachowania uławkami. (Ułamki pospolite, których mianowniki składają się z niewielu małych czynników pierwszych i które należy traktować na konkretnych przykładach poglądowych bez prawideł „działania na ułamkach“, lecz jako szczególne rodzaje liczb mianowanych).

Geometria: Początki nauki o prostych formach geometrycznych, mianowicie o sześciianie i kuli na podstawie poglądu. Ćwiczenia w używaniu cyrkla, lineatu (przykładnicy), trójkąta (węgielnicy), podziałki, przenośnika. Pomiar i rysowanie przedmiotów z otoczenia. Poznanie własności najprostszych konkretnych utworów przestrzennych (kąt 90° , 60° , trójkąty równoramienne, prostokątne, równoboczne i t. p.), tudzież związków pomiędzy nimi, równoległość i prostopadłość prostych i płaszczyzn na konkretnych formach powierzchni i brył. Powierzchnia kwadratu, prostokąta, objętość sześciianu, słupa (prostopadłościanu) jako zastosowanie układu metrycznego.

Klasa II., 3 godziny tygodniowo.

Rachowanie: Miara (podzielnik) i wielokrotność; poznanie czynników pierwszych w stopniowo rozszerzającym się zakresie liczb. Uogólniające prawidła rachowania uławkami: zamiana ułamków pospolitych na dziesiętne i na odwrot. Wielkości wprost i odwrotnie proporcjonalne w rachunku zapomocą wnioskowania (jako najprostsza sposobność wprowadzenia funkcji do zakresu myślenia). Ustawiczne ćwiczenia w rachowaniu mianowanymi liczbami dziesiętnymi z powolnem rozszerzaniem zakresu. Najprostsze przykłady z rachunku procentu prostego.

Geometria: Nauka poglądowa o symetrii utworów bryłowych i płaskich. Poznanie elementów wystarczających do określenia figury płaskiej zapomocą konstrukcji (zamiast dowodów przystawiania). Różne zastosowanie przy pomiarach w sali szkolnej, według możliwości także w polu. Trójkąty, czworoboki, wieloboki (w szczególności umiarowe); koła. Należące do nich graniastosłupy proste, ostrosłupy, walce i stożki. Kula, stosownie do potrzeb jednocześnie udzielanej nauki geografii. Zmienność utworów (zmiany ich kształtu i wielkości przy zmianie elementów określających).

Klasa III., 3 godziny tygodniowo.

Początki arytmetyki ogólnej jako zakończenie dotychczasowej nauki rachowania: wyrażanie prawideł rachowania słowami i literami, najprostsze przekształcenia, ćwiczenia w podstawianiu (częste sprawdzanie rachunku algebraicznego przez podstawianie liczb szczególnych w zagadnieniu i wyniku). Liczby ujemne w zastosowaniu najprostszem i niewyszukanem (podziałka termometryczna i skala wysokości, podziałka do mierzenia stanu wód, oś liczbową).

Związki między powierzchniami (porównania, najprostsze przemiany, formuły pomiaru), objętość graniastosłupów prostych i odpowiednich walców. Pomiaru i porównania na przedmiotach w sali i ogrodzie szkolnym, a także w miarę możliwości w polu. Twierdzenie Pitagorasa z licznymi przykładami poglądowymi i zastosowaniem na utworach płaskich i najprostszych przestrzennych (n. p. prze-

kątnia sześcianu, wysokość prostych ostrosłupów o podstawie kwadratowej). Ostrosłup (stożek), kula; powierzchnia i objętość (przy kuli bez uzasadnienia).

Wielostronne połączenie nauki arytmetyki i geometrii. Graficzne przedstawienie czterech działań rachunkowych na odcinkach: wyrażeń $(a+b)^2$, $(a-b)^2$, $(a+b)(a-b)$, $(a+b)^3$ i t. d. na prostokątach, sześcianach. Wyciąganie pierwiastka kwadratowego i sześciennego w związku z obliczeniami z planimetrii i stereometrii. Działania skrócone. Ocenianie stopnia dokładności, do którego można dążyć i który można osiągnąć na podstawie rzeczywistego pomiaru elementów określających. Przybliżone oszacowanie wielkości wyniku. Następnie sprawdzenie wyników oszacowania i obliczenia przez pomiar i odważenie obliczonych modeli brył i powierzchni. Dalsze przysposobienie uczniów do pojmowania funkcji: zmienność długości, powierzchni, objętości (zapomocą bezpośredniej nauki pogładowej i rysunku w podziałce zmniejszonej), figur i utworów przestrzennych, których podobieństwo poznano, zależnie od pierwszej, drugiej i trzeciej potęgi, drugiego i trzeciego pierwiastka elementów określających. Najprostsze równania, o ile nastręcza się do nich sposobność przy obliczeniach z planimetrii i stereometrii w tej klasie.

Stopień średni (2 lata).

Cel nauki: Ogólna arytmetyka pierwszego i drugiego stopnia działań. Potęgi i pierwiastki.

Planimetria i stereometria.

Przysposobienie umysłu do umiejętnego zespolenia poszczególnych matematycznych pojęć i twierdzeń w arytmetyce i geometrii z pominięciem czystej dedukcji w wykładzie.

Klasa IV., 3 godziny tygodniowo.

Arytmetyka ogólna: Wyjaśnienie prawideł działań, tudzież ich związku, ćwiczenie się w nich zapomocą przekształceń, a zwłaszcza przez rozwiązywanie równań i ich sprawdzanie przez podstawianie (liczbowych i algebraicznych) wyników w równania początkowe. Dla ćwiczenia w myśleniu funkcjami wskazanie zmienności wyników przy zmianie elementów rachunku. Miara, wielokrotność, ułamki; równania stopnia pierwszego o jednej lub kilku niewiadomych; stosunki, proporcje; czyste równania stopnia drugiego, o ile ich potrzeba w nauce planimetrii. Graficzne przedstawienie funkcji liniowej i jej zastosowanie przy rozwiązywaniu równań stopnia pierwszego.

Planimetria: Powtórzenie i pogłębienie poprzedniego materiału z planimetrii wraz z wyjaśnieniem na charakterystycznych przykładach sposobu definiowania i dowodzenia metodą Euklidesa i ugrupowanie reszty materiału o ile możliwości w formie zadań. Rozwiązywanie zadań konstrukcyjnych według różnych metod (także za pomocą konstrukcji wyrażeń algebraicznych) z wykluczeniem wszystkich zadań, które dają się rozwiązać tylko przy pomocy szczególnych forteli. Zadania rachunkowe w naturalnym związku z resztą materiału nauki.

Klasa V., 3 godziny tygodniowo.

Rozszerzenie i uzupełnienie materiału arytmetyki klasy poprzedzającej; dalszy ciąg rozwiązywania równań stopnia pierwszego z rozmaitych

dziedzin praktycznego zastosowania. Potęgi i pierwiastki, na łatwych przykładach.

Stereometria: Rzuty ukośne najpospolitszych brył (także postaci kryształicznych), rzut poziomy i pionowy zwyczajnych utworów przestrzennych z poglądu.

Pojęcia i prawa, dotyczące się wzajemnego położenia prostych i płaszczyzn, z ograniczeniem się do twierdzeń oraz dowodów zasadniczych i typowych i z uwzględnieniem poglądu. Właściwości, jako też obliczenie powierzchni i objętości graniastosłupów (walców), ostrosłupów (stożków), kuli, oraz płaszczyzn i brył, powstałych przez ich przecięcia. Twierdzenie Eulera, umiarowe wielościany.

Stopień wyższy (3 lata).

Cel nauki: Dokończenie tak zwanej elementarnej matematyki, tudzież zrozumienie i zastosowanie pojęcia funkcji.

Klasa VI., 3 godziny tygodniowo.

Arytmetyka: Logarytmy. Równania stopnia drugiego o jednej niewiadomej, a bardzo łatwe o kilku niewiadomych. Najprostsze równania stopni wyższych, które dadzą się bez forteli sprowadzić do równań stopnia drugiego. Liczby niewymierne, urojone i zespolone, o ile prowadzi do nich rozwiązywanie owych równań. Graficzne przedstawienie funkcji stopnia drugiego i jej zastosowanie przy rozwiązaniu równań stopnia drugiego.

Goniometria i trygonometria: Funkcje kątów, graficzne ich przedstawienie, zwłaszcza celem wpojenia ich właściwości i związków. Rozwiązywanie trójkątów. Powtórzenie twierdzeń i metod, znanych z nauki planimetrii i stereometrii, przy sposobności ich porównania z twierdzeniami i metodami trygonometrycznymi. Wielostronne zastosowanie trygonometrii do zadań z zakresu miernictwa, w geografii, astronomii i t. d., przezem uczniowie winni sami według możliwości oznaczać elementa określające zapomocą pomiarów (dokonywanych choćby tylko z grubszą).

Klasa VII., 3 godziny tygodniowo.

Arytmetyka: Szeregi arytmetyczne (rzędu pierwszego), szeregi geometryczne (ich zastosowanie, zwłaszcza przy obliczaniu procentu składanego). Najprostsze rodzaje permutacji, wariacji i kombinacji. Dwunian Newtona o całkowitych wykładnikach dodatnich. Zasadnicze pojęcia rachunku prawdopodobieństwa.

Geometria analityczna: Na znanych już graficznych przedstawieniach poszczególnych funkcji oparte zastosowanie metody analitycznej do linii rzędu pierwszego i drugiego wraz z okolicznościowym przypomnieniem traktowania tych utworów i związków w planimetrii.

Wyrażanie współczynników kierunkowych linii krzywych i to tych przede wszystkim, o których była mowa w toku nauki, zapomocą pochodnej. Przybliżone rozwiązywanie metodami graficznymi równań algebraicznych (i nastroczających się okolicznościowo najłatwiejszych przestępnych).

Klasa VIII., 2 godziny tygodniowo.

Zakończenie i powtórzenie nauki szkolnej z całego zakresu nauki matematyki, szczególnie równań i szeregów, stereometrii, trygonometrii i geometrii analitycznej. Rozszerzenie i pogłębienie w poszczególnych miejscach. Zamiast zadań wyłącznie formalistycznych zastosowanie do różnych dziedzin nauki szkolnej i życia praktycznego.

Uwagi i wnioski ze stanowiska historii rozwoju matematyki i filozofii.

Wypracowania piśmienne: We wszystkich klasach po 3 zadania szkolne w każdym półroczu, prócz tego krótkie ćwiczenia domowe z lekcji na lekcję. Jeżeli najbliższa godzina nauki przypada już na dzień następny, to w klasach niższych nie należy tych ćwiczeń zadawać; w klasach zaś wyższych zadać je można wtedy, jeśli poprzednie popołudnie było wolne od nauki szkolnej. Według potrzeby ćwiczenia szkolne poprawiane w szkole.

U w a g i.

W powyższym planie nauki starano się o:

1. Uwzględnienie każdego rozwoju umysłowego uczniów.
2. Uproszczenie toku nauczania przez ściślejsze zespolenie wiadomości wiążących z sobą wewnętrznie, i to na wszystkich stopniach, arytmetykę i geometryę.

3. Wszechstronne dostosowanie materiału naukowego do innych odpowiednich przedmiotów nauki i do życia praktycznego.

4. Osiągnięcie zrozumienia zależności funkcyjnej na stopniu niższym przy każdej szczególnej sposobności, którą następcy sam przedmiot nauki, pod koniec zaś studyów o osiągnięcie zrozumienia pojęcia funkcyj, dochodzącego do oznaczenia wielkości przyrostu funkcyj przy pomocy pochodnej.

5. Kształcenie wyobraźni przestrzennej, przy pomocy stosownej ręcznej pracy ucznia (sporządzanie rysunków, modeli i t. p.).

6. Usunięcie materiału przestarzałego lub wogóle uznanego za bezowocny pod względem dydaktycznym, a tem samem uproszczenie i ułatwienie nauki w stosunku do tego, co było dawniej, mimo wymienionych powyżej nowości.

Co się tyczy celów i zadań nauki w poszczególnych klasach, należy jeszcze w szczególności zauważyć, co następuje:

Już nauka rachunków w pierwszych dwóch latach nauki szkolnej powinna dążyć do wyrobienia tej pewności w rachowaniu, która jest nieodzownie potrzebną i na najwyższym stopniu nauki matematyki. Wniknięcie w prawa rachowania ułatwią najprostsze przykłady o liczbach przejrzystych, potem jednak należy dążyć do spokojnej pewności w rachowaniu mechanicznem liczbami nieco większemi; natomiast ogólne zrozumienie oznaczenia wartości wyższego rzędu i istoty układu pozycyjnego wyniknie wogóle samo z siebie przy rachowaniu potęgami (o zasadzie 10) w klasie trzeciej.

Działan skróconych nie wprowadza się wczesniej, niż w kl. III., gdyż dopiero w tej klasie znajdują one zastosowanie naturalne. Jeżeli bowiem uzyskuje się tu elementa określające (boki prostokąta, średnicę koła i t. p.) najczęściej przez rzeczywisty pomiar narysowanych przez ucznia figur, to z tego też dojdzie uczeń do wniosku, że dokładność wielkości danych i tych, które ma się obliczyć, jest przeważnie bardzo ograniczona i że dlatego niema potrzeby uwzględniać cyfer, wychodzących poza możliwy do osiągnięcia stopień dokładności.

Znajomości stosunków i proporcji wymaga dopiero planimetria w klasie czwartej; w tej klasie także nauka arytmetyki wnika w niektóre ich właściwości, ucząc w szczególności przy nauce o równaniach traktowania proporcji jako porównania stosunków. Na-

tomiast niema tej potrzeby jeszcze w obrębie materiału nauki klasy drugiej, gdzie raczej wnioskowanie proste i złożone prowadzi do wyników łatwiej i przejrzystej, niż droga uboczna układania i rozwiązywania proporcji.

Nauka o przestrzeni w klasie trzeciej zaczyna się od poznania prostych graniastopupów i walców, odpowiadających figurom płaskim. Przy takim postępowaniu nadarza się n. p. ciągle sposobność sprawdzania obliczenia powierzchni przez zważenie modeli odpowiednich prostych graniastopupów i walców, a także naodwrot może uzyskania elementów potrzebnych dla obliczeń powierzchni przez rzeczywisty ich pomiar, dokonany przez uczniów.

Nauka arytmetyki w klasie czwartej i piątej nie uwzględnia przedewszystkiem tak zwanego naukowego wstępu do arytmetyki. Pod względem dydaktycznym zastępuje go całkowicie zrozumienie związku między działaniami przy rozwiązywaniu równań, jeżeli rozwiązuje się te równania naprzód przez działania odwrotne, a dopiero później przez mechaniczne przenoszenie. Przy tem postępowaniu uczeń zrozumie wszechstronny logiczny związek arytmetycznych pojęć i praw o wiele pewniej a zarazem i łatwiej, niżby mu go wytłumaczyły przedwczesne abstrakcje.

Także planimetryę w klasie czwartej należy przerabiać w taki sam sposób, budzący zainteresowanie u ucznia. Ścisłe formy dowodzenia stosuje się w całej rozciągłości tylko przy poszczególnych twierdzeniach, przez co uświadamia się u ucznia logiczna ich potrzeba, natomiast przy innych twierdzeniach, zwłaszcza takich, które (jak n. p. związek między kątami środkowymi a łukami) przedstawiają się uczniowi jako mniej lub więcej zrozumiałe same przez się, wystarczy uwydatnienie zasady dowodu. Nigdy nie powinien zewnętrzny formalizm w ustnem i piśmiennem przedstawieniu prawd geometrycznych zaciemniać ich treści i podstaw poznania.

Naukę stereometrii w klasie piątej poprzedzają wstępne ćwiczenia w poprawnem wykonywaniu rzutów ukośnych i w stosowaniu prostopadłych rzutów równoległych, co umożliwia uczniowi trafne oddawanie utworów przestrzennych o prostej przejrzystej budowie i przez to wpływa na rozwój wyobraźni przestrzennej. W nauce samej stereometrii należy unikać niebezpieczeństwa, aby przez zbyt długie zatrzymywanie się przy rozmaitych rodzajach wzajemnego położenia oderwanych od brył prostych i płaszczyzn nie osłabło zainteresowanie ucznia. Zaleca się raczej nawiązywanie do znanych już form przestrzennych, w których takie stosunki zachodzą, a w dalszem następstwie wskazywanie na konieczność dokładnej definicyi tych stosunków.

Dla goniometrii i trygonometrii przeznaczono cały rok szkolny, co da sposobność do ciągłego powtarzania i praktycznego stosowania twierdzeń z zakresu tych nauk do planimetrii i stereometrii. Natomiast niepowinna obfitość czasu przeznaczanego na tę naukę kusić do dalekich goniometrycznych przekształceń i wyszukanych zagadnień trygonometrycznych.

Przy wprowadzeniu funkcyi kątowych zaleca się ich nawiązanie do praktycznych zadań planimetrycznych (zwłaszcza z nauki o trójkącie prostokątnym), przychem należy ograniczyć się zrazu do kątów ostrych; po uzyskaniu zaś formuł podstawowych należy przystąpić natychmiast do trygonometrycznego rozwiązywania trójkąta prostokątnego i teraz dopiero przejść do dalszej nauki goniometrii. Właściwem również będzie posługiwać się przy obliczaniach liczebnych zrazu naturalnemi wartościami funkcyi (niektóre z nich wynikają z pewnych trójkątów prostokątnych), natomiast do logarytmów tych funkcyi przejść dopiero przy zagadnieniach, które bez użycia logarytmów wymagałyby rachunku zawilszego.

Przy przerabianiu potęg i pierwiastków wystarczy uwydatnienie kilku prostych pojęć zasadniczych, należy zaś unikać przeprowadzania obszernych dowodów formalnych przy każdym twierdzeniu z osobna.

Pogląd na przebieg funkcyi logarytmicznej będzie jeszcze jaśniejszy przy graficznem jej przedstawieniu, niż z tablic logarytmicznych. Obok teoretycznej dokładnej znajomości logarytmów jest również ważnym celem wszechstronne praktyczne ich stosowanie w obli-

czaniu liczebnem i pewność w posługiwaniu się tablicami logarytmicznymi (5-cio, a nawet 4-o cyfrowymi).

Jakkolwiek plan naukowy wymaga wprost zajęcia się tylko funkcjami, które następują przy nauce matematyki, to przecież pouczającym także będzie częste wskazywanie funkcji empirycznych, nadarzających się zwłaszcza przy nauce fizyki i graficzne ich przedstawienie zapomocą linii krzywych (powierzchni), jako podstawa do wykazania matematycznej prawidłowości w zjawiskach przyrody.

Geometrię analityczną przygotowało się już wydatnie przez graficzne przedstawienie funkcji tak, że z początku chodzić będzie głównie tylko o ujęcie w pewien system znanych faktów. Tem większą przeto uwagę można poświęcić przecięciom stożkowym, zwłaszcza, że już graficzne opracowanie równań stopnia drugiego dostarczyło wielu punktów, do których można nawiązać tę naukę.

Na wszystkich stopniach nauki uprawiać należy rachowanie z pamięci, ocenianie stosunków wielkości, rachowanie liczbami szczególnymi. Dla uzyskania lepszej sprawności w rachowaniu jest rzeczą pożądaną, żeby nauczyciele uczący na różnych stopniach porozumieli się co do jednolitości form toku rachowania zarówno ustnego, jak piśmiennego.

Formalnych definicji pojęć matematycznych nie należy na stopniu niższym zupełnie żądać, lecz także na stopniu średnim i wyższym należy je wprowadzać bardzo ostrożnie, zwłaszcza, gdy te pojęcia są ogólne i proste, n. p. prosta, ilość, wielkość. O wiele pewniej, niż proste powtarzanie gotowych definicji, pozwoli właściwe posługiwanie się wyrazownictwem matematycznym przy różnorodnych zastosowaniach i przemianach ocenić, czy uczeń trafnie pojął treść i zakres pojęć.

Ta uwaga zwraca się przeciw głęboko zakorzenionemu formalizmowi w nauczaniu matematyki; w szczególności wypada wobec traktowania nadarzających się w nauce pochodnych przestrzedz przed nieporozumieniem, jakoby chodziło tu o systematyczne różniczkowanie choćby tylko wszystkich funkcji elementarnych (a cóż dopiero funkcji funkcji). Owszem, także w przyszłości trzeba będzie tylko tam jasno uświadamiać uczniowi pojęcie nieskończenie małych wielkości, zapomocą stosowania przyjętego na to w naukowej matematyce określenia „pochodna“, gdzie już dotychczas przy nauce matematyki i fizyki faktycznie ich używano; w ten sposób pogłębienie nauki będzie równocześnie jej uproszczeniem.

Treść i dydaktyczna wartość nauki matematyki zależy bardziej od stosownego doboru zagadnień, niż od wymiaru i formy wykładu materiału teoretycznego. Już przez zbyt trudne lub zbyt łatwe zadania możnaby pod względem ilościowym chybić miary tego, czego od uczniów należy wymagać; szkodliwsze jeszcze byłoby jednak uchybienie pod względem jakościowym, a to przez dawanie przykładów czysto formalistycznych, działania wyrażeniami skomplikowanymi, konstrukcje i obliczenia trójkątów na podstawie jakichś odległych elementów, rozwiązywanie wyszukanych równań i t. p., co wszystko wymaga szczególnego ćwiczenia i forteli. Myślą przewodnią planu nauki jest natomiast wszechstronne wyzyskanie zastosowań w formie takiej, jaką następują najrozmaitsze przedmioty nauki szkolnej i potrzeby życia.

Czas przeznaczony dla arytmetyki i geometrii należy tak rozłożyć, by nauka geometrii w klasie pierwszej zaczynała się w cztery tygodnie po rozpoczęciu roku szkolnego i by odtąd geometrii poświęcać mniej więcej tyle godzin, co arytmetyce, przyczem lekcje obu przedmiotów zwyczajnie powinny następować naprzemian.

Historia naturalna.

Stopień niższy.

Cel nauki: Poznanie typowych przedstawicieli głównych grup świata zwierzęcego i roślinnego na podstawie bezpośredniej obserwacji, jasnego opisowego przedstawienia łatwo uchwytnych stosunków morfologicznych z uwzględnieniem

tych biologicznych związków między budową ciała a sposobem życia, które łatwo dadzą się wyjaśnić. Utorowanie drogi do zrozumienia systematycznego grupowania. Znajomość najważniejszych minerałów i kilku odmian skał oparta na obserwacji znamion łatwo dostrzegalnych.

Klasa I., 2 godziny tygodniowo.

Przez pierwszych 6 miesięcy roku szkolnego: świat zwierzęcy, mianowicie opis typowych gatunków ssaków i ptaków z uwzględnieniem tych biologicznych stosunków, które można przyjąć jako stanowczo stwierdzone.

Przez ostatnie 4 miesiące roku szkolnego: świat roślinny, mianowicie opis roślin nasiennych, (jawnokwiatowych) o prostej budowie, jako wstęp do zrozumienia najważniejszych zasadniczych pojęć morfologicznych z uwzględnieniem najprostszych stosunków biologicznych.

Klasa II., 2 godziny tygodniowo.

Przez pierwszych 6 miesięcy roku szkolnego: świat zwierzęcy, mianowicie opis typowych przedstawicieli jeszcze nie omawianych klas zwierząt kręgowych, dalej owadów i innych zwierząt bezkręgowych, jakoteż uwagi o sposobie ich życia. Rzut oka na podział świata zwierzęcego.

Przez 4 ostatnie miesiące roku szkolnego: świat roślinny, mianowicie opis roślin nasiennych (jawnokwiatowych) o budowie mniej prostej i kilku zarodnikowych (skrytokwiatowych) z uwzględnieniem sposobu ich życia. Przejrzysty podział świata roślinnego.

Klasa IV., półroczcie II., 3 godziny tygodniowo.

Mineralogia, zob. plan nauki fizyki.

Stopień wyższy.

Cel nauki: Znajomość najważniejszych faktów, dotyczących budowy zewnętrznej i wewnętrznej, jakoteż zjawisk życia roślin i zwierząt, tudzież związku między budową ciała a sposobem życia. Naturalny układ roślin i zwierząt w zarysie. Somatologia i najważniejsze zasady fizjologii i higieny: Poznanie morfologicznych, fizycznych i chemicznych własności tych minerałów, które mają szczególne znaczenie w gospodarstwie domowym człowieka, albo jako istotne składniki najbardziej znanych gatunków skał. Znajomość zasadniczych zjawisk geologicznych.

Klasa V., 3 godziny tygodniowo.

I. Półroczcie: Mineralogia i najważniejsze wiadomości z geologii. Pogłębienie i uzupełnienie nauki mineralogii ze stopnia niższego pod względem morfologicznym, fizycznym i chemicznym. Krótki zarys geologii.

II. Półroczcie: Botanika. Krótki zarys anatomii i fizjologii roślin. Przegląd roślin zarodnikowych ze stanowiska ogólnej morfologii i historii rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem tych roślin, które odgrywają ważną rolę w gospodarstwie przyrody i człowieka. Najważniejsze rodziny roślin nasiennych (jawnokwiatowych).

oraz ich naturalne ugrupowanie na zasadzie stosunków morfologicznych, anatomicznych i biologicznych. Przy wyborze rodzin, mających stanowić przedmiot nauki, należy odpowiednio uwzględnić rośliny pożyteczne i szkodliwe.

Klasa VI., 2 godziny tygodniowo ¹⁾.

Zoologia: Somatologia z uwzględnieniem najważniejszych faktów z zakresu fizjologii i higieny. Klasy zwierząt na tle form typowych ze stanowiska morfologiczno-anatomicznego, a w stosownych miejscach także ze stanowiska historii rozwoju z pominięciem wszystkich niepotrzebnych szczegółów systematyki zoologicznej.

U w a g i.

Nauka historii naturalnej ma podać nie tylko pewien zapas wiadomości pozytywnych i zaostreć zmysł spostrzegawczy, lecz nadto podobnie, jak nauka innych przedmiotów, rozwijać zdolność wysłowienia, zdolność myślenia i wydawania sądów. Zadaniem tym może ona tylko wówczas sprostać w równym stopniu, jeśli metoda opisowa wykładu dozna pogłębienia przez wyjaśnianie. Naturalnie przy nauczaniu można mówić tylko o takich wyjaśnieniach, które narzucają się niemal same i mogą uchodzić za całkiem stwierdzone. Mimo wysokiej wartości metody wyjaśniającej nie należy również lekceważyć dydaktycznej doniosłości metody opisującej. Kto chce nauczyć się zrozumieć jakiś twór przyrody, musi go naprzód poznać. Zwłaszcza na stopniu niższym winno się kłaść większą wagę na ujęcie stosunków morfologicznych, podczas gdy na stopniu wyższym wystąpi na plan pierwszy poznanie rozumowe. Nie potrzeba osobno uzasadniać, że opis musi zawsze opierać się na tle porównawczem.

Nie należy też lekceważyć dydaktycznego i kształcącego znaczenia systematyki, która tworzy znakomity środek do przejrzystego ugrupowania i pogładowego opanowania wielkiej ilości szczegółów. Samo wykonywanie tej całkiem osobiwej i pożytecznej czynności umysłowej prowadzi do jej zrozumienia. Wobec tego jest rzeczą wskazaną wdrażać uczniów już na niższym stopniu w zrozumienie zasad systematycznego grupowania.

Czas przeznaczony według planu dla nauk przyrodniczych wymaga koniecznie ograniczenia materiału nauki do takiego zakresu, iżby możliwem było gruntowne przerobienie go w szkole bez szkodliwego pośpiechu i przeciążania pamięci uczniów.

W tym celu zaleca się nauczycielom historii naturalnej każdego zakładu, ażeby ułożyli w porozumieniu z dyrekcją dla każdej klasy stopnia niższego dobrze obmyślany i uwzględniający przyrodę danej miejscowości wybór wybitniejszych przedstawicieli rodzin świata zwierzęcego i roślinnego, które będą przedmiotem dokładniejszego omówienia w ciągu roku szkolnego. Przy innych odmianach zwierząt i roślin, których z powodu ich znaczenia nie można pominąć, a dla braku czasu dokładniej nie można omawiać, musi się poprzestać na samej wzmiance i postarać się o to, aby uczniowie zatrzymali w pamięci ich formy w krótkiej drodze (wystawienie w szafce, wycieczki, oznaczania).

Nauka mineralogii w klasie V. łączy się co do czasu bezpośrednio z nauką mineralogii na stopniu niższym, może przeto poprzestać na ogół tylko na pogłębieniu i uzupełnieniu materiału, ażeby pozostało więcej czasu na wyjaśnienia najistotniejszych zjawisk geologicznych. Krystalografię natomiast należy mino to uwzględnić tylko jako naukę pomocniczą i tylko o tyle, o ile jest potrzebną do wyjaśnienia stosunków morfologicznych.

¹⁾ Na wniosek krajowych władz szkolnych, uczyniony w porozumieniu z gromadami nauczycielskimi, można pozwolić na pomnożenie ilości godzin do 3, o ile nie sprzeciwia się temu ogólna ilość godzin nauki w tygodniu.

Przy nauce geologii należy, zwłaszcza ze względu na naukę geografii w klasie ósmej, powoływać się zawsze na stosunki w Austro-Węgrzech i o ile to możliwe, stać czerpać przykłady dla uzmysłowienia wyjaśnień.

Gdzie nauka historii naturalnej w klasie VI. rozporządza jeszcze trzecią godziną, jest wskazaniem celem zaograbienia botaniki i zoologii przedstawić jeszcze raz w ogólnym zarysie geologiczne epoki, mianowicie zwrócić tym razem uwagę na zmiany w świecie roślinnym i zwierzęcym, które dokonywały się w ciągu procesu rozwojowego ziemi.

Raz jeszcze zaznacza się z naciskiem, że nauczanie opierać się ma na praktycznych doświadczeniach i bezpośredniej obserwacji uczniów i że egzaminowanie ma się odbywać zawsze na okazach lub ich podobiznach. Okoliczność, że pewne zjawiska z życia zwierząt i roślin i ich wzajemną zawisłość można najlepiej, a w wielu wypadkach wyłącznie, badać w polu, przemawia wymownie za potrzebą urządzania wycieczek przyrodniczych, jako niepośledniej wagi środkiem nauczania. Wycieczki takie należy urządzać możliwie często, są one bowiem także najwłaściwszą drogą do rozszerzenia zakresu znajomości form, do zaznajomienia się z geologią przez rozumne oglądanie ziemi ojczystej, do powtórzenia między innymi zwłaszcza materiału entomologicznego i do jasnego poglądu na wzajemny stosunek różnych działów nauk przyrodniczych.

Do znacznego pogłębienia i uzupełnienia wiedzy przyrodniczej przyczyniają się także szkolne ćwiczenia uczniów w zakresie morfologii, anatomii i systematyki, jak również rysunek. Zużyty na to czas wynagrodzi się sowiec, bo przez połączone z temi ćwiczeniami umysłowe opracowywanie bezpośredniej obserwacji ułatwi się znacznie opanowanie i zapamiętanie odpowiednich działów nauk przyrodniczych.

F i z y k a.

Stopień niższy.

(Fizyka, chemia i mineralogia).

Cel nauki: Poznanie najprostszych zjawisk przyrody na podstawie obserwacji przyrody i doświadczeń. Najważniejsze zużytkowanie tych zjawisk w życiu praktycznym. Początki chemii i mineralogii elementarnej.

Klasa III., 2 godziny tygodniowo.

Wstęp: Roziągłość. Stany skupienia. Ciężar, ciężar właściwy. Ciśnienie powietrza.

Ciepło: Wrażenie ciepła. Temperatura. Zmiana objętości pod wpływem ciepła. Termometr. Ilość ciepła, ciepło właściwe. Zmiana stanów skupienia. Prężność par. Zasada maszyny parowej. Źródła ciepła. Przewodzenie ciepła, promieniowanie ciepła.

Magnetyzm: Magnesy naturalne i sztuczne, igła magnetyczna. Działanie wzajemne dwu biegunów magnetycznych. Magnetyzowanie przez rozdzielanie, przez pocieranie. Magnetyzm ziemi. Pojęcie zbieżności i nachylenia z powtórzeniem odpowiednich wiadomości zasadniczych z astronomii. Busola.

Elektryczność: Elektryzowanie przez tarcie, przez udzielanie, przewodzenie elektryczności. Elektroskopy. Siedziba elektryczności. Działanie kończyn. Elektryzowanie przez rozdzielanie. Maszyna do wytwarzania elektryczności. Kondensatory. Burza, gromochron.

Najzwyklejsze ogniwa galwaniczne. Prąd elektryczny. Wytwarzanie ciepła i światła przez prąd. Elektroliza (rozkład wody i galwanoplastyka). Działania magnetyczne prądu, telegraf. Zasadnicze doświadczenia z zakresu indukcji elektrycznej. Telefon i mikrofon.

Głos: Powstawanie głosu. Rozchodzenie się głosu. Dźwięki i szmery. Siła głosu i wysokość tonu. Struny, widelki stroikowe, piszczałki. Odbicie. Odbieranie i współbrzmienie. Odbieranie wrażeń słuchowych.

Światło: Źródła światła. Prostolinijne rozchodzenie się światła, cień, fazy księżyca, zaćmienia, ciemnia. Natężenie oświetlenia. Prawo odbicia. Obrazy w zwierciadłach płaskich i kulistych. Załamanie (jakościowe), przechodzenie światła przez płyty, graniastosłupy i soczewki. Obrazy w soczewkach. Oko, akomodacja, okulary, kąt widzenia, lupa. Rozszczepienie światła, tęcza.

Zjawiska niebieskie (przez cały rok szkolny): Wstępne orientowanie się na niebie gwiazdzistym, fazy i bieg księżyca, ruch słońca ze względu na system gwiazd stałych.

Klasa IV., 3 godziny tygodniowo. (W I. półroczu fizyka, w II. półroczu chemia i mineralogia).

Równowaga i ruch: Pomiar sił za pomocą ciężarów i przedstawianie ich na odcinkach. Dźwignia, waga, kołowrot, krążek, płaszczyzna pochyła (zjawiska równowagi, składanie i rozkładanie sił). Punkt ciężkości. Rodzaje równowagi. Ruch jednostajny. Wolne spadanie. Pionowy rzut w górę. Składanie i rozkładanie ruchów. Graficzne traktowanie rzutu poziomego i ukośnego. Ruch po płaszczyźnie pochyłej. Tarcie. Prawa ruchu wahadłowego. Siła odśrodkowa. Najważniejsze zjawiska przy zderzeniu się ciał sprężystych.

Zebranie i powtórzenie nauki o zjawiskach niebieskich i ich wyjaśnienie na podstawie systemu Kopernika.

Ciecze: Własności. Rozchodzenie się ciśnienia. Poziom. Ciśnienie hydrostatyczne. Naczynia połączone (zjawiska włoskowatości). Zasada Archimedes'a. Najprostsze przypadki wyznaczenia ciężaru właściwego na podstawie pędu do góry. Pływanie ciał, areometr podziałkowy.

Gazy: Własności. Barometr, manometr. Prawo Mariotte'a. Pompy wodne i pneumatyczne. Lewar. Balon.

Z chemii i mineralogii: Skład powietrza. Pierwiastki, mieszaniny, związki. Synteza, analiza, podstawienie, redukcja, prawa zachowania masy i stałych stosunków ciężarowych i objętościowych zapomocą kilku prostych doświadczeń. Elektroliza. Zasady chemicznego znakowania. Zasady, kwasy, sole. Kilka pierwiastków i ich najważniejszych związków. Wyjaśnienie na kilku przykładach istotnych znamion ciał organicznych.

W ciągłej łączności z nauką chemii opis najważniejszych minerałów i skał, oparty na obserwacji, na zakończenie krótkie zebranie materiału nauki mineralogii.

Stopień wyższy.

(Fizyka i chemia).

Cel nauki: Zrozumienie najważniejszych zjawisk i praw z zakresu fizyki, chemii, meteorologii i astronomii, tudzież znajomość matematycznego formułowania praw zasadniczych.

Klasa VII., 4 godziny tygodniowo.

Wstęp: Krótkie uwagi o zadaniu fizyki. Rozciągłość.

Mechanika: Wiadomości wstępne o ruchu. Ruch jednostajny i jednostajnie zmienny. Spadanie swobodne, opór środowiska. Prawo bezwładności, siła. Ciężar, statyczny i dynamiczny pomiar siły. Masa, zasady bezwzględного układu miar. Zasada niezależności. Rzut pionowy w górę. Praca, energia kinetyczna i potencjalna. Równoległobok ruchów, rzut poziomy i ukośny, (rzut ukośny tylko graficznie). Równoległobok sił. Ruch po płaszczyźnie pochyłej. Tarcie. Moment siły ze względu na punkt. Para sił. Środek ciężkości (bez obliczania jego położenia). Rodzaje równowagi. Maszyny proste z podkreśleniem zasady zachowania pracy: dźwignia, waga, krążek stały, krążek ruchomy, (z sznurami równoległymi), (wielokrążek), kołowrot, śruba (jakościowo).

Ruch krzywolinijski punktu masy. Siła dośrodkowa i odśrodkowa. Ruch środkowy. (Naukę o ruchach planet i o powszechnem przyciąganiu ciał należy poprzedzić powtórzeniem i uzupełnieniem odpowiednich wiadomości z astronomii; w związku z doświadczeniami z bączkiem precesja, rok zwrotnikowy i t. p.). Ruch harmoniczny. Prawa ruchu wahadłowego. Siły drobinowe, sprężystość. Zderzenie (tylko doświadczalnie).

Mechanika ciał ciekłych: Powtórzenie i uzupełnienie materiału przerobionego na stopniu niższym. Wpływ sił drobinowych na równowagę cieczy. Prąd cieczy.

Mechanika ciał lotnych: Powtórzenie i uzupełnienie materiału przerobionego na stopniu niższym. Pęd do góry. Barometryczny pomiar wysokości (bez wyprowadzania formuły). Śsące własności prądu gazowego, Dyfuzja. Absorpcja.

Nauka o cieple: Termometr. Rozszerzanie się ciał. Prawo Mariotte'a-Gay-Lussac'a. Ilość ciepła. Ciepło właściwe. Związki między pracą mechaniczną a ciepłem. Hipotezy o cieple. Zmiany stanu skupienia pod wpływem ciepła. Własności par. Skraplanie gazów. Wilgotność powietrza. Maszyna parowa. Przewodzenie ciepła, promieniowanie ciepła. Źródła ciepła. Izotermy. Izobary, wiatry.

Chemia (druga połowa II. półrocza): Powtórzenie materiału ze stopnia niższego, rozszerzenie i pogłębienie przez dokładniejsze uzasadnienie teorii drobinowej i atomistycznej, mianowicie na podstawie poprzednio przerobionej mechaniki ciał lotnych i nauki o cieple.

Klasa VIII., 3 godziny tygodniowo, (w II. półroczu należy 1 godzinę przeznaczyć na powtarzanie).

Magnetyzm: Powtórzenie zjawisk zasadniczych. Prawo Coulomba. Natężenie biegunów. Natężenie pola magnetycznego. Linie sił. Położenie biegunów. Moment magnetyczny. Najważniejsze wiadomości z nauki o magnetyzmie ziemskim.

Elektryczność statyczna: Powtórzenie doświadczeń zasadniczych z zakresu elektryzowania przez tarcie, udzielanie i rozdział. Maszyna influencyjna.

Prawo Coulomba i pomiar elektrostatyczny ilości elektryczności. Pole elektryczne, potencjał punktu w polu elektrycznym, potencjał przewodnika. Charakterystyka potencjału oparta na doświadczeniach. Pojemność, kondensatory. Wpływ dyelektryka. Energia elektryczna ciała naładowanego. Elektryczność atmosferyczna.

Prądy elektryczne: Różnica potencjałów w otwartym ogniwie galwanicznym. Siła elektromotoryczna. Bateria galwaniczna. Pole magnetyczne prądu elektrycznego. Prawo Biota-Sawarta. Bezwzględna jednostka elektromagnetyczna i Amper. Busola stycznych i galwanometr. Prawo Ohma.

Elektroliza, polaryzacja galwaniczna, ogniwa stałe, akumulatory. Wytwarzanie ciepła przez prąd. Prawo Joule'a. Bezwzględne jednostki elektromagnetyczne oporu i siły elektromotorycznej. Ohm, Voltamper, Watt, Kilowatt-godzina. Oświetlenie elektryczne. Prądy termo-elektryczne.

Rozgałęzienie prądu. Pomiar oporu i siły elektromotorycznej.

Pole magnetyczne płaskiego przewodnika zamkniętego. Działanie wzajemne dwu przewodników prądu. Pole magnetyczne solenoidu. Elektromagnesy i ich zastosowanie. Przewodnik prądu w polu magnetycznym. Ampèremetr i Voltmetr.

Prądy indukcyjne (odwołanie się na zasadę zachowania energii). Objaśnienie maszyny dynamoelektrycznej. Induktor. Telefon i mikrofon. Promienie Röntgena. Promieniotwórczość. Telegraf bez drutu.

Ruch falowy: Postępowe fale poprzeczne i podłużne. Odbicie i interferencja fal. Fala stojąca. (Wszystko oparte przeważnie na rysunku i doświadczeniach). Zasada Huygensa.

Akustyka: Powstawanie głosu. Wysokość tonu. Zgodność i niezgodność. Tętno strun napiętych. Tętno górne, barwa tonu. Widelki stroikowe, płyty i błony, piszczałki. Odrzucanie i współbrzmienie. Ludzki narząd głosowy. Rozchodzenie się głosu. Natężenie głosu. Odbicie, interferencja fal głosowych. Odbieranie wrażenia słuchowych.

Optyka: Powtórzenie nabytych w klasie III. wiadomości o rozchodzeniu się światła. Hipotezy o świetle. Oznaczenie szybkości światła według Rømera i Fizeau. Fotometria. Odbicie. Obrazy w zwierciadłach płaskich i kulistych.

Załamanie światła. Odbicie całkowite. Przechodzenie światła przez płytę ograniczoną równoległymi ścianami płaskimi, (bez obliczania), przez pryzmat, minimum odchylenia (tylko doświadczalnie). Wyznaczenie współczynnika załamania. Soczewki, obliczanie i konstrukcja obrazów w soczewkach, zboczenie sferyczne.

Rozszczepienie światła. Zabarwienie obrazu w soczewce, soczewki achromatyczne. Tęcza. Widma emisyjne i absorpcyjne, najważniejsze zjawiska analizy spektralnej. (W związku z tem kilka wiadomości z astronomii fizycznej). Barwy ciał. Zwięzłe uwagi o fluorescencji i fosforescencji. Działanie chemiczne światła. Działanie termiczne, ciemne promienie ciepła.

Aparat projekcyjny, ciemnia fotograficzna. Oko. Mikroskopy i lunety dioptryczne z krótkim wyjaśnieniem powiększenia.

Interferencja: barwy cienkich płytek, uginanie się światła w szczelinie i siatce.

Polaryzacja wskutek odbicia i załamania pojedynczego, polaryzacja wskutek załamania podwójnego. Płytki turmalinowe, graniastosłup Nicola. Skręcenie płaszczyzny drgania. (Saccharometr).

U w a g i.

Uczniowie winni przez naukę fizyki nabyć nie tylko pozytywnych wiadomości, lecz także nauczyć się używania swych zmysłów, ścisłości w spostrzeganiu i wysnuwania ze spostrzeżeń trafnych wniosków. Powinni zrozumieć prawidłowy związek zjawisk przyrody i przyzwyczaić się do rozumnego patrzenia także na zjawiska życia codziennego.

Gdzie tylko można, powinien eksperyment, zjawisko przyrody, albo własne doświadczenie uczniów być punktem wyjścia nauki. Doświadczenia mają być proste, przekonujące i widoczne dla wszystkich uczniów. Bezcelowe zabawki nie powinny być przedmiotem nauki; również winno się unikać doświadczeń, które się do szkoły wogóle nie nadają, lub mogą się w niej udać tylko wśród szczególnie sprzyjających warunków. Na stopniu niższym winno doświadczenie mieć charakter przedewszystkiem jakościowy, lecz na stopniu wyższym można urządzać także niekiedy łatwe pomiary. Ważność ich polega w tem, że ułatwiają uczniowi zrozumienie drogi badania naukowego i dają sposobność do przygodnych uwag o metodach fizyki. Na obu stopniach należy przy doświadczeniach wciągać wedle możliwości także i uczniów do czynnego współudziału.

Wielka obfitość materiału wymaga ograniczenia się do rzeczy nieodzownie koniecznych, aby przedmiotu nie przerobić tylko powierzchownie, lecz by go można rozumnie opracować. Materiał nauki należy podawać w formie możliwie prostej, przy czem już sposobem traktowania będzie się odróżniać rzeczy ważniejsze i mniej ważne. Z uzasadnionych względów metodycznych wolno przestawić wyliczone w planie przedmioty nauki fizyki w obrębie poszczególnych działów. Twierdzeń, które nie mają ani praktycznej doniosłości, ani nie dają się zużytkować w dalszym toku nauki, nie powinno się omawiać szczegółowo, choćby były nawet zajmujące. Zawsze należy zwracać uwagę na związek zjawisk, gdyż nie może być zadaniem szkoły tylko podawanie uczniom możliwie największej ilości wyników naukowych badań przyrody, lecz ich zaznajomienie z naukowymi podstawami poglądu na świat. W ten sposób zużytkuje się także w pełni ważne czynniki formalnego wykształcenia, tkwiące w tym przedmiocie, zwłaszcza, jeśli się zawsze zwracać będzie uwagę na ścisłość wysłownienia.

Na stopniu wyższym należy przywiązywać wielką wagę do ścisłego formułowania definicji i praw. Matematyczne traktowanie musi atoli być wolne od wszelkich trudności formalnych, gdyż nie dowód matematyczny, lecz zrozumienie zjawiska fizycznego jest tu rzeczą najważniejszą. Jeśli pewna dedukcja przechodzi siły ucznia, lub gdy potrzebny na nią czas nie stoi w żadnym stosunku do ważności wyniku, należy się zadowolić prostym podaniem go do wiadomości i objaśnieniem. Przykłady i zadania, jeśli są odpowiednio dobrane i przeprowadzone, zapewniają gruntowne przerebowienie materiału bez dalszego obciążania pamięci. Nadto może być niekiedy stosowane z wielkim pożytkiem graficzne przedstawienie wyników badań z zakresu fizyki.

Na doniosłość zastosowania fizyki w technice należy zwracać uwagę przy każdej nadarzającej się sposobności, przy czem powinno się również wyjaśniać podstawy odnosnych urządzeń ze stanowiska nauki fizyki, atoli bez omawiania strony czysto technicznej. Następujące się w życiu codziennem zjawiska, należące do zakresu fizyki, winno się uwzględniać w sposób odpowiedni.

Na naukę chemii przeznaczono teraz we wszystkich zakładach nieco więcej czasu, mimo to daleko idące ograniczenie się będzie i pożądanę i bardzo pożyteczne. Z jednej strony bowiem najgorliwiej należy uprawiać doświadczenie, jako podstawę nauki chemii, z drugiej znowu strony nagromadzenie materiału nauki, którego w czasie stosunkowo krótkim nie możnaby przerobić, byłoby poważną przeszkodą w osiągnięciu pozytywnego

wyniku nauki. Trzeba się zadowolić tem, że otwarło się uczniom drogę do zrozumienia chemicznych procesów i ich prawidłowości, oraz zaznajomiło ich z kilku dobranymi pierwiastkami i ich najważniejszymi połączeniami. Na stopniu przygotowawczym w klasie IV. nauka chemii i mineralogii ma pozostawać w ścisłym związku ze sobą, przy tem trzeba się wystrzegać wyróżniania jednego przedmiotu kosztem drugiego. Mineral, jako twór z natury rzeczy pierwotniejszy, ma stanowić punkt wyjścia dla zjawisk chemicznych, które się na nim zjawiają i ich badania. Zaleca się tedy zaczynać naukę od kilku ważnych minerałów, będących pierwiastkami, (n. p. od siarki, węgla, kilku metali). Ich wzajemny stosunek i zachowanie się na powietrzu atmosferycznem nastrocza już cały szereg ważnych i zasadniczych spostrzeżeń. Następnie należy zwolna przejść do minerałów chemicznie złożonych, z nich zaś znowu zacząć od najpospolitszych i ze względu na skład swój nastroczających mniej trudności, jak n. p. od wody, soli kamiennej, kalety i t. d. Jest rzeczą pożądaną, by tej nauki przygotowawczej udzielał nauczyciel historii naturalnej. W klasie VII. należy już około połowy kwietnia zakończyć naukę fizyki i rozpocząć chemię, aby chemia z powodu czynności przy końcu roku nie doznała w żadnym wypadku uszczerbku.

Do ożywienia nauki przyczyniają się bardzo uwagi historyczne, pozwalające uczniowi wejrzeć w proces rozwoju wiedzy naszej. Rzecz prosta, że nie powinny one przyczyniać się do pomnożenia materiału pamięciowego.

Przez powtarzanie w klasie ósmej należy dążyć według możliwości do dokładnej znajomości zasadniczych zjawisk i praw zasadniczych i — w ramach przepisanej materjału — do wnuknięcia w ich najważniejsze stosunki wzajemne, dalej do zrozumienia zjawisk otaczającej przyrody, a zwłaszcza zjawisk życia codziennego, które wchodzą w zakres fizyki, tudzież do zrozumienia najważniejszych technicznych urządzeń (z wyłączeniem szczegółów konstrukcyjnych), wreszcie do pewnej wprawy w rozwiązywanie zagadnień z zakresu nauki fizyki bez szczególnych trudności matematycznych.

W to powtarzanie należy uczniów wdrażać z pewnym planem i już z góry zwrócić ich uwagę na te momenty, na które winni kłaść osobliwy nacisk.

Powtarzanie w szkole ma polegać głównie na ćwiczeniach, wspólnej pracy nauczyciela i uczniów. A jakkolwiek przy tem unikać należy właściwego, marnującego czas odpytywania, to jednak winno się śledzić postępy uczniów i uwzględniać je odpowiednio przy klasyfikacji przy końcu roku szkolnego. (Rozp. Min. W. i O. z 29. lutego 1908 L. 10.053, Dz. rozp. Nr. 20). Obok tego należy stale opierać się przy wykładzie nowego materiału na wiadomościach z nauki poprzedniej, do czego właśnie w tej klasie obfita nastrocza się sposobność.

Gdzie tylko warunki na to pozwalają, winno się podawać uczniom ćwiczenia fizyczne do swobodnego wyboru. Są one nie tylko znakomitą środkiem spotęgowania zajęcia się uczniów przedmiotem, lecz dają nadto dobrą sposobność zaprawiania ich do pracy cierplivej, starannej i sumiennej. Ścisła obserwacja ułatwi im zrozumienie przyczynowych związków i spotęguje ich radość z pracy nad własnymi doświadczeniami.

Propedeutika filozoficzna.

Cel: Uzupełnienie empirycznej znajomości świata zewnętrznego przez empiryczne poznanie życia duchowego; systematyczna znajomość najogólniejszych form myślenia jako zakończenie nauki dotychczasowej i przygotowanie do przyszłej nauki uniwersyteckiej.

Klasa VII., 1 godzina tygodniowo.

Wstępne pouczenie o swoistym charakterze zjawisk psychicznych. Ogólne zasady logiki oraz metodologii.

Klasa VIII., 2 godziny tygodniowo.

Psychologia empiryczna.

Rysunki odręczne.¹⁾

Według planu nauki, obowiązującego równocześnie w szkołach realnych, z zachowaniem zakresu i rozkładu materiału na poszczególne klasy, atoli z koniecznem ograniczeniem poszczególnych działów ze względu na mniejszą ilość godzin.

K a l i g r a f i a.¹⁾

Pismo niemieckie i łacińskie.

G i m n a s t y k a.¹⁾

Plan nauki wyjdzie osobno.

¹⁾ Obecnie nie we wszystkich gimnazjach obowiązkowo.

Rozkład godzin

według nowego planu dla gimnazyów galicyjskich.

	P r z e d m i o t	K l a s a								Razem
		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
1	Nauka religii	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2	Język wykładowy	3	4	3	3	3	3	3	4	26
3	Język łaciński	6	6	6	6	6	6	5	5	46
4	Język grecki	5	4	5	5	4	5	28
5	Język niemiecki	5	4	4	4	4	4	4	4	33
6	Historya	2	2	2	2	3	3	4	3	21
7	Geografia	2	2	2	2	1	1	.	.	
8	Matematyka	3	3	3	3	3	3	3	2	23
9	Nauki przyrodnicze	2	2	.	3	3	2	.	.	9
10	Fizyka i chemia	2		.	.	4	3	
11	Propedeutyka filozoficzna	1	2	3
12	Rysunki	2	2	2	2	8
13	Kaligrafia	1	1
14	Gimnastyka i zabawy . . .	2	2	2	2	2	2	2	2	16
15	Drugi język krajowy (jako wzgl. obow.)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(1)	(2)	(2)	(15)
Razem . . .		30	29	33	33	32	31	32	32	252

Uwaga: Języków nowożytnych i krajowych udziela się na podstawie osobnych rozporządzeń. Stosownie do stosunków lokalnych może być ta nauka obowiązkowa, względnie obowiązkowa lub nadobowiązkowa.

Przedmioty nadobowiązkowe: rysunki odręczne w czterech klasach wyższych, śpiew, stenografia, w pewnych zakładach także geometrya wykreślna.

Rozporządzenie

Pana Ministra Wyznań i Oświaty z dnia 11. czerwca 1908 L. 26651 w sprawie egzaminowania i klasyfikowania w szkołach średnich (gimnazyach, gimnazyach realnych i szkołach realnych).

Ażebym egzaminowanie i klasyfikowanie w szkołach średnich uprościć i w korzystniejszy dla nauki sposób unormować, rozporządzam, co następuje:

1. Wspólna praca nauczyciela i uczniów powinna odbywać się w większych, niż dotąd, rozmiarach; egzaminowanie, służące wyłącznie do ocenienia postępu uczniów (egzaminowanie połączone z klasyfikowaniem, egzamin klasyfikacyjny) należy ograniczać do niezbędnej potrzeby i o ile możności zastępować badaniem uczniów podczas wspólnej pracy (egzaminami orientacyjnymi).

2. Sposób egzaminowania powinien być rozmaity, stosownie do właściwości przedmiotów nauki, a przede wszystkim stosownie do różnego wieku i stopnia wykształcenia uczniów.

3. Z wypracowań piśmiennych ma nauczyciel w przyszłości poprawiać i klasyfikować tylko zadania szkolne, planem nauk przepisane (kompozycje i niektóre dyktaty). Wypracowania piśmienne domowe (ćwiczenia domowe) — z wyjątkiem zadań w języku wykładowym — należy przy natężonym współudziale uczniów poprawiać w klasie tak, jak ćwiczenia szkolne, i w ogóle nie klasyfikować.

4. Z tych przedmiotów nauki, w których wypracowania piśmienne nie są przepisane, można w klasach, liczących bardzo wielu uczniów, raz na półrocze za porozumieniem się z dyrektorem urządzić egzamin piśmienny o zakresie egzaminu ustnego.

Takie prace egzaminowe ma nauczyciel poprawić i opatrzywszy je notami, zwrócić uczniom. Noty te pod względem znaczenia mają być równe notom z egzaminu ustnego.

5. Przypomina się ponownie i z naciskiem, że w tych przedmiotach nauki, z których odbywają się egzamina ustne i piśmienne, nie może być dozwolone przyznawanie większego znaczenia pracom piśmiennym niż egzaminom ustnym lub co gorsza wyłączenie uwzględniania prac piśmiennych.

6. Konferencye w sprawie postępu uczniów w naukach (konferencye klasyfikacyjne) mają się odbywać tylko z końcem każdej trzeciej części półrocza. Dla tych konferencyi potrzeba ustalić notę z każdego przedmiotu nauki. Noty te należy najpóźniej dzień przed konferencyą zapisać do arkuszy przeglądowych (katalogów), które w osobnej rubryce powinny zawierać także uwagi o zachowaniu się i pilności uczniów.

Zwyczajnego dotychczas zapisywania not ze wszystkich poszczególnych egzaminów można zaniechać.

7. Wynik pierwszej i drugiej konferencyi klasyfikacyjnej w każdym półroczu należy ogłaszać uczniom; ogłoszenie to może także rozciągać się tylko na te spostrzeżenia, które dają powód do nagany. Nadzór domowy uwiadomienia się piśmiennie osobnymi wykazami zwykle tylko o wyniku niepomyślnym. Rodzicom lub ich zastępcom wolno jednak zrzec się tych uwiadomień.

Gdy chodzi o uczniów dwóch klas najwyższych, piśmienne uwiadomienia posyła się tylko w takim razie, jeżeli tego szczególne wymagają powody.

8. Na podstawie wyniku konferencyi, odbytej z końcem pierwszego półrocza, otrzymuje każdy uczeń wykaz cenzur (świadeetwo półroczne), który ma zawierać noty ze wszystkich przedmiotów nauki i sąd o zachowaniu się, nie ma jednak wyrażać sądu o postępie ogólnym.

9. Z końcem roku szkolnego wydaje się uczniom świadectwa roczne, które oprócz not z poszczególnych przedmiotów nauki i sądu o zachowaniu się mają podawać liczbę opuszczonych i w danym razie nieusprawiedliwionych godzin szkolnych, a nareszcie stwierdzać, o ile uczeń jest uzdolniony do klasy następnej. Noty z pilności nie potrzeba wypisywać w świadectwie.

10. Postęp w poszczególnych przedmiotach nauki ma się oznaczać notami: bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny; do określenia „zachowania się” mają służyć noty: bardzo dobre, dobre, odpowiednie, nieodpowiednie. Ostatnią z tych not należy osobno i dokładnie uza-

sadniać. Sąd o postępie ogólnym powinien opiewać: „do klasy następnej (chlubnie, . . . , nie) uzdolniony“,

Jeżeli uczeń przynajmniej w połowie obowiązkowych przedmiotów nauki ma noty „bardzo dobre“, a w żadnym z nich nie ma noty „dostatecznej“, to przy zachowaniu się co najmniej „odpowiedniem“ należy uznać go „chlubnie“ uzdolnionym.

Noty „dobre“ z obowiązkowej nauki rysunków i kaligrafii, nie wyrównane „bardzo dobrymi“ notami z innych przedmiotów, nie stanowią w gimnazyum przeszkody do przyznania tego odznaczenia; w szkołach realnych jednak można w takim razie przyznać je tylko osobną uchwałą konferencji nauczycielskiej. Natomiast tak w szkołach realnych, jak i w gimnazyach nota „bardzo dobra“ z tych przedmiotów ma to samo znaczenie, co z innych przedmiotów obowiązkowych. Do not z przedmiotów względnie obowiązkowych stosować należy dotychczasowe przepisy w sposób, odpowiadający ich duchowi. Nota z obowiązkowej nauki gimnastyki ma wpływ tylko w kierunku dodatnim.

Jeżeli uczeń w jednym tylko przedmiocie nie uczyni zadość wymaganiom, to nie należy uznawać go bezwarunkowo za nieuzdolnionego do klasy następnej. Owszem na niższym stopniu nauki w gimnazyach i gimnazyach realnych, jako też w szkołach realnych — o ile ustawy krajowe dla ostatecznych nie zawierają innych postanowień — można uznać „na ogół“ uzdolnionym każdego ucznia, który w jednym z języków albo w matematyce albo w geometryi i w rysunkach geometrycznych otrzymał notę „niedostateczną“, ale zdaniem konferencji nauczycielskiej posiada umysłową dojrzałość do klasy następnej; świadectwo jednak takiego ucznia ma zawierać zastrzeżenia, że będzie on musiał bezwarunkowo powtórzyć klasę następną, jeżeliby w niej z tego samego przedmiotu otrzymał notę „niedostateczną“. Z innych przedmiotów, które w całości lub częściowo wyczerpuje się w ciągu roku, a na wyższym stopniu nauki również z przedmiotów wyżej wymienionych należy zezwalać na egzamina poprawcze pod takimi samymi warunkami jak dotychczas.

Jeśli się nie spełniają zastrzeżenia, od których zawisło warunkowe przejście do klasy następnej lub zezwolenie na egzamin poprawczy, to należy ucznia uznać nieuzdolnionym, choćby tylko z jednego przedmiotu otrzymał notę „niedostateczną“. Co się tyczy wpływu, jaki na promocję ma postęp w przedmiotach względnie obowiązkowych, tudzież w obowiązkowej nauce rysunków, kaligrafii i gimnastyki, utrzymuje się nadal w mocy dawniejsze przepisy.

Jeżeli uczeń w kilku przedmiotach nie uczynił zadość wymaganiom, to uznaje się go niezdolnym do klasy następnej.

* * *

W szczególności dodaje się do powyższych postanowień następujące uwagi:

Egzamina orientacyjne powinny w ogóle odbywać się na początku godziny. Towarzyszą one powtarzaniu i pogłębianiu przerobionego materiału nauki, przekonywaniu się, czy go uczniowie należycie pojęli i przetrwali, jako też uwydatnianiu tych części materiału dawniej przyswojonego, do których nową lekcyę potrzeba nawiązać.

Do tych egzaminów należy powoływać jak najwięcej uczniów; dlatego też powinno się poszczególnym uczniom zadawać tylko krótkie, zwięzłe pytania.

Klasyfikacya zwykle nie odbywa się przy tych egzaminach; jednak odpowiedzi uczniów dostarczają nauczycielowi materiału do wydania sądu o ich postępie. Dla wsparcia pamięci może nauczyciel zapisywać sobie niektóre spostrzeżenia; używania katalogu w klasie należy ile możności unikać.

Przy nadarzającej się sposobności można pracować także piśmiennie, np. przy wpajaniu gramatycznych prawideł, przy matematycznych wywodach i ćwiczeniach, przy zadaniach konstrukcyjnych i t. p. Uczniowie pracują wtedy samoistnie w swoich zeszytach, a nauczyciel śledzi tok ich pracy i kieruje nim tylko.

W niektórych przedmiotach nauki egzaminowanie orientacyjne stanowić będzie regułę i nastręczy nauczycielowi dosyć sposobności do wyrobienia sobie sądu o uczniach. Do takich przedmiotów należą zwłaszcza te, w których sąd rozwija się powoli pod wpływem nieustannego badania uczniów, jak np. w językach, a po części także w matematyce; dalej zaś te, w których więcej chodzi o patrzeć i dostrzeganie, niż o wierne odtworzenie pewnej części materiału naukowego, jak np. w historii naturalnej na niższym stopniu nauki.

W innych przedmiotach, zwłaszcza w klasach wyższych, egzamina orientacyjne usuwać się będzie na plan dalszy, ilekroć nastąpić ma zbieranie materiału naukowego w większe całości. Przez to oszczędzi się czasu i przyzwyczai uczniów do samodzielnego przerabiania większych rozdziałów.

Gdzie egzamina klasyfikacyjne okażą się konieczne, tam należy odbywać je dopiero po ukończeniu rozdziału dobrze przerobionego. Rozmiary tych rozdziałów należy stopniować według rodzaju przedmiotu

i dojrzałości uczniów; zatem w klasach wyższych będą one z natury rzeczy większe.

Zanim się przystąpi do egzaminów klasyfikacyjnych, powinno się było już podczas egzaminów orientacyjnych szczególną zwrócić uwagę na te wiadomości, które jako istotne trzeba sobie trwale wbić w pamięć. Aby zaś uczniowie nie musieli równocześnie przygotowywać się z obszernych partyi w różnych przedmiotach nauki, winien nauczyciel przed rozpoczęciem egzaminów klasyfikacyjnych z większych rozdziałów porozumieć się w tej sprawie z gospodarzem klasy. Należy też pozwalać, aby uczniowie dobrowolnie zgłaszali się do egzaminu.

W klasach przepełnionych można od egzaminu klasyfikacyjnego uwolnić tych uczniów, o których nauczyciel podczas egzaminów orientacyjnych mógł sobie wyrobić sąd pomyślny; natomiast bezwarunkowo należy egzaminować tych, którzy nie przez cały czas przerabiania pewnej partyi brali udział w nauce, jako też tych, o których nauczyciel nie zdołał sobie wyrobić sądu stanowczego, a zwłaszcza pomyślnego.

Aby nauczycielowi umożliwić prędszą decyzję o postępach uczniów, zmniejszono liczbę stopni w skali not i spodziewać się należy, iż z tego środka do skrócenia egzaminu klasyfikacyjnego korzystać się będzie w odpowiedni sposób.

Przy każdym egzaminie pamiętać o tem należy, iż powinno się wprawdzie wykrywać możliwe braki w wiedzy uczniów, aby ich wyrównanie spowodować, że jednak przedewszystkiem powinno się dawać uczniowi sposobność okazania swych wiadomości, aby przez to wzmacniać jego zaufanie we własne siły i zadowoleniem ze zdobytej wiedzy zachęcać go do dalszej pracy.

Na siły umysłowe uczniów potrzeba mieć zawsze wzgląd należy, lecz naturalnie okazywać to raczej w zadawaniu stosownych pytań, niż przez nadmierne udzielanie pomocy. Pilnie też powinno się zważać na to, że przy egzaminach chodzi o zbadanie nie tylko tego, co uczeń wie i umie, lecz także jego zdolności sądzenia.

Wreszcie tak należy prowadzić egzamin, aby szczególnie w klasach wyższych przybierał zawsze raczej formę swobodnej rozmowy (colloquium) między nauczycielem i uczniem bez uszczerbku jednak dla samodzielności ucznia.

Co się tyczy treści egzaminu, to zwłaszcza w klasach niższych należy wymagać tylko tego materiału nauki, który jest zawarty w używanych podręcznikach szkolnych. W tych rzadkich wypadkach, w których nauczyciel zmuszony będzie do odstępiania od książki szkolnej ze względu na postępy nauki lub dydaktyki, powinien on wyraźnie zwró-

cić na to uwagę uczniów. Każdy egzamin należy ograniczyć do wiadomości istotnych t. j. do tych stałych zasad wiedzy, które są trwałym skutkiem zajmowania się szczegółami w danej dziedzinie nauki.

Ponieważ polecony wyżej sposób udzielania nauki w szkole wymaga znacznego nakładu czasu, przeto tem bardziej potrzeba będzie przebieierać materyał naukowy stosownie do celu i zawsze ograniczać go do tego, co dla zrozumienia dalszej nauki niezbędnie jest potrzebne.

Sposób zatrudniania uczniów przy poprawianiu ćwiczeń piśmiennych pozostawia się wyborowi nauczyciela; jednak pierwszeństwo dawać należy takiemu postępowaniu, które nie pobudza uczniów do zbyt szybkiego i tylko zewnętrznego zajmowania się błędami, lecz przede wszystkim pozwala im ćwiczyć się w używaniu tego, co jest prawidłowe. Przy tem poprawianiu i przy wszelkich korekturach w ogóle należy unikać niepotrzebnej pisaniny.

Konferencye klasyfikacyjne ma na początku półroczu wyznaczyć dyrektor tak, iżby każdy okres konferencyjny obejmował w przybliżeniu równą ilość dni szkolnych. Dni konferencyi należy bezzwłocznie podać do wiadomości grona nauczycielskiego, a zarazem ogłosić publicznie w zakładzie.

Noty konferencyjne ustala się na podstawie wszystkich dowodów postępu ucznia w danym okresie klasyfikacyjnym z uwzględnieniem noty, przyznanej na konferencyi poprzedniej; są to zatem zbiorowe noty ogólne za całą ubiegłą część roku szkolnego.

Przy pierwszej i drugiej konferencyi wolno stosownym dodatkiem do not oznaczać możliwe braki, lecz dodatek ten żadną miarą nie powinien znosić znaczenia noty ani zmieniać jej pod względem istotnym. Oprócz tego należy rażące cofanie się ucznia stwierdzać uwagą, przeznaczoną także do wiadomości nadzoru domowego.

Informacyi ma się udzielać rodzicom lub ich zastępcom tak samo, jak dotąd, w myśl rozporządzenia z dnia 1. maja 1899. l. 12.014. Gdy jednak piśmienne uwiadomianie nadzoru domowego rzadziej odbywać się będzie, a noty najczęściej dopiero na końcu okresu konferencyjnego będą uwidocznione, przeto zwykłe konferencye z publicznością tak należy urządzać, aby częste porozumiewanie się nauczycieli i rodziców lub ich zastępców bez trudności było możliwe.

Przy trzeciej konferencyi pierwszego półroczu ustala się noty tak samo, jak przy konferencyach poprzednich; notę z zachowania się ustanawia się na konferencyi.

Świadectwo półroczne ma wygotować gospodarz klasy jako odpis z arkusza przeglądowego (katalogu) i podpisać je wraz z dyrektorem.

Na podstawie tego świadectwa ocenia się stypendystów i uczniów uwolnionych od opłaty szkolnej.

W razie niepomyślnej klasyfikacji z takiego przedmiotu, którego nauka kończy się w pierwszym półroczu, zachowują swą moc przepisy dotychczas obowiązujące.

Pod koniec drugiego półrocza i to na pewien czas przed ostatecznem ustaleniem not powinna odbyć się pod przewodnictwem dyrektora narada nad stanem wiedzy uczniów i prawdopodobnym wynikiem klasyfikacji.

Jeżeli sąd nauczyciela o uczniu nie jest stanowczo niepomyślny, a jest tylko chwiejny, natenczas odbyć się ma egzamin promocyjny w obecności dyrektora albo nauczyciela tego samego lub pokrewnego przedmiotu, jeśliby dyrektor sam nie mógł być obecnym. Piśmienny egzamin promocyjny nie odbywa się.

Tak samo należy z końcem roku jeszcze raz egzaminować także tych uczniów, o których na podstawie postępu ich w ciągu roku szkolnego musi się przypuścić, że w jednym przedmiocie nie osiągną celu nauki, zatem prawdopodobnie otrzymają notę niepomyślną.

W obu przypadkach ma nauczyciel egzaminujący ustalać sąd o postępie ucznia w porozumieniu z obecnym przy egzaminie dyrektorem lub nauczycielem.

Noty świadectwa rocznego tworzy się tak samo, jak noty konferencyjne, lecz do postępów, okazanych w ostatnim okresie konferencyjnym, powinno się większą przywiązywać wagę, ile że są postępami ostatecznymi. Jeżeli więc uczeń w tym okresie dowiedzie, że wyrównał braki dawniejsze, należy to uwzględnić przy klasyfikacji.

Jakkolwiek przy tworzeniu not końcowych tak samo, jak przy przyznawaniu not szczegółowych każdy nauczyciel kierować się musi starannem odważaniem i dążeniem do sprawiedliwości, to jednak życzliwość, jako najważniejszy warunek wszelkiej czynności wychowawczej, także w tej jego pracy powinna znaleźć wyraz, dla ucznia zawsze widoczny. Zgodnie z tą zasadą należy przy ocenianiu postępów dobrych nie skąpić not, wyrażających uznanie, a w razie wahania się między dwiema notami pomyślnemi, dawać pierwszeństwo lepszej.

Noty końcowe powinni nauczyciele po konferencji klasyfikacyjnej zapisać własnoręcznie do katalogu głównego. Świadectwo roczne ma wygotować gospodarz klasy jako odpis z katalogu głównego i podpisać je wraz z dyrektorem. Do katalogu głównego i do świadectwa należy przenieść także noty z tych przedmiotów, których nauka kończy się w pierwszym półroczu. Noty te przenosi się z dodatkiem „w pierwszym

półroczu“. Jeżeli uczeń powtarzał klasę, nie wspomina się o tem w świadectwie. W klasie najwyższej powinien sąd o postępie ogólnym opiewać: Ukończył klasę z wynikiem (chlubnym,, niedostatecznym).

Zgodność świadectw z katalogiem głównym ma sprawdzić gospodarz klasy przy pomocy drugiego nauczyciela tejże klasy, który zgodność tę potwierdza własnym podpisem w katalogu głównym.

Egzamina poprawcze powinny odbywać się w obecności dyrektora albo drugiego nauczyciela tak samo, jak egzamina promocyjne; notę ustala się również w taki sam sposób, jak przy egzaminach promocyjnych. Zwyczajny dotychczas dodatek „przy egzaminie poprawczym“ należy wpisywać tylko do katalogu głównego, ale nie do świadectwa.

Dla jednostajnego oceniania postępu uczniów postanawia się, co następuje:

Nota „bardzo dobra“ przeznaczona jest dla postępów, które wznoszą się ponad średnią miarę wymagań, ale nie przechodzą tego, czego po uczniach można się spodziewać.

Postępy, przewyższające znacznie tę miarę, można wyróżnić osobnym dodatkiem do noty „bardzo dobrej“, jednak tylko na podstawie uzasadnionego wniosku nauczyciela danego przedmiotu i za uchwałą grona nauczycielskiego.

„Dobrym“ mienie należy postęp, jeżeli w zupełności odpowiada tym wymaganiom, którym uczeń średni powinien uczynić zadość.

Za „dostateczny“ ma się uważać postęp, jeżeli uczeń osiągnął jeszcze cel nauki, chociaż nie we wszystkim odpowiedział temu, czego się wymaga od ucznia średniego.

Postęp, nie dochodzący do tej najmniejszej miary, należy uznać za „niedostateczny“.

Przy wydawaniu sądu o zachowaniu się ucznia należy uwzględniać postępowanie jego w szkole względem nauczycieli i uczniów: sprawowanie się zaś poza szkołą tylko o tyle, o ile przepisy karności także na nie się rozciągają. Również na obchodzenie się z zeszytami, książkami i t. p., jako też na punktualność w oddawaniu wypracowań piśmiennych i uczęszczanie do szkoły należy przy tem zwracać uwagę. We wszystkim zaś potrzeba w odpowiedniej mierze mieć także wzgląd na wrodzone własności ucznia.

Jeżeli powyższe przepisy wykonywane będą w sposób zgodny z ich duchem, to można się spodziewać, że nie braknie też korzyści, wspomnianych na początku rozporządzenia, że mianowicie interes ucz-

niów zwróci się od not ku przedmiotom nauki, że wzmoże się ich samodzielność, samoistność i poczucie odpowiedzialności, że utoruje się drogę do ekonomii w pracy tak uczniów, jak i nauczycieli.

Korzyści te mogą jednak okazać się tylko wtedy, jeżeli nauczyciele nie poprzestaną na obowiązkowym wykonywaniu niniejszych rad i przepisów, lecz idąc na wskazanej drodze naprzód, z własnego popędu starać się będą o doskonalenie zaleconego postępowania. Pod niejednym względem przysporzy to im wiele pracy, z drugiej znów strony przyniesie im też ulgę nie małą. Lecz jeśli się nawet pominie tę ulgę, to po wypróbowanej ich gorliwości w wypełnianiu obowiązków i zawsze okazywanem dążeniu do postępu w sprawach szkolnych można spodziewać się z pewnością, że ta reforma, odpowiadająca także wielu życzeniom nauczycielstwa, znajdzie wśród niego ochocze poparcie dla dobra szkoły.

Rozporządzenie to wchodzi w życie z rokiem szkolnym 1908/9.

Tem samem tracą moc obowiązującą wszystkie przepisy, odnoszące się do tego samego przedmiotu, o ile nie są zgodne z postanowieniami niniejszego rozporządzenia.

L. 1712

O k ó l n i k

e. k. Rady szkolnej krajowej do Dyrekeyi wszystkich publicznych i prywatnych gimnazyów i szkół realnych w sprawie wykonywania przepisów o egzaminowaniu i klasyfikowaniu w szkołach średnich.

J. E. Pan Minister Wyznań i Oświaty wydał rozporządzeniem z dnia 11. czerwca 1908 r. L. 26651 nowe przepisy o egzaminowaniu i klasyfikowaniu uczniów w szkołach średnich.

Przesyłając rozporządzenie to w polskim przekładzie, poleca e. k. Rada szkolna krajowa Dyrekeyi, aby podała je do wiadomości grona nauczycielskiego celem bezzwłocznego zastosowania w praktyce z uwzględnieniem następujących, reskryptem ministeryalnym z dnia 4. grudnia 1908 L. 48146 i 4. stycznia 1909 L. 52963 potwierdzonych wskazówek :

1. Wspólna praca nauczyciela i uczniów odbywać się powinna nie tylko przy powtarzaniu przerabianego już materiału nauki, lecz także — o ile możliwości — przy podawaniu materiału nowego. W obu zaś przypadkach należy zawsze szczególną uwagę zwracać na wiadomości za-

sadnicze i dokładać starań, aby się stały trwałą i żywą własnością uczniów.

2. Powtarzając lekcję dawną lub przerabiając nową, winien nauczyciel — o ile to możebne — łączyć ich treść z treścią lekcji poprzednich, byleby z postępem nauki stopniowo ograniczał zakres wiadomości dawniejszych stosownie do różnego ich znaczenia.

3. Na lekcjach szkolnych powinno w ogóle nauczanie mieć przewagę nad suchem egzaminowaniem. Z tego powodu należy więcej czasu poświęcać przerabianiu nowego materiału nauki, niż powtarzaniu dawnego. Im dokładniej przerabia się lekcje nowe, tem krócej trwać może ich powtórzenie.

4. Nauczyciele starać się będą, aby każdy uczeń regularnie i sumiennie odrabiał nie tylko poszczególne lekcje, lecz także partye, ilekroć przedmiot nauki tego wymaga, aby po gruntownem przerobieniu kilku lekcji, stanowiących całość, powtórzyć je razem w ograniczeniu do wiadomości zasadniczych.

5. Bezpośrednim, właściwym celem powtarzania lekcji z uczniami w szkole jest prostowanie, uzupełnianie, pogłębianie i utrwalanie dostarczanych im wiadomości; badanie postępu uczniów powinno być zawsze tylko pośrednim, ubocznym celem powtarzania. W toku tej pracy może jednak nauczyciel w korzystnych warunkach — zewnętrznych wyrobić sobie z czasem pewien sąd o postępie uczniów, do czego posłużą mu także spostrzeżenia, zbierane podczas przerabiania lekcji nowych.

6. Przy egzaminach oryentacyjnych, towarzyszących powtarzaniu lekcji, może nauczyciel dla wsparcia pamięci notować sobie tylko ważniejsze spostrzeżenia. Do takich spostrzeżeń należą także odpowiedzi uczniów na pytania, odnoszące się do rzeczy istotnych, a dające uczniom sposobność okazania i wiedzy i dojrzałości umysłowej. Nauczyciel może więc zapisywać sobie ocenę tych odpowiedzi, jeżeli to uzna za potrzebne dla ścisłej klasyfikacji; nie powinien jednak oceniać odpowiedzi na pytania przygodne, które dotyczą szczegółów drobnych, dla ogólnego wykształcenia obojętnych, albo wymagają raczej uwagi lub pamięci, niż samodzielnej myśli i sądu.

Przy egzaminach klasyfikacyjnych, których przedmiotem są mniejsze lub większe partye materiału naukowego, powinien każdy dokładnie zbadany uczeń otrzymać notę, na jaką wedle przekonania nauczyciela zasłużył. Lecz i przy tych egzaminach należy ile możności zatrudniać pytaniami całą klasę, jak to poleca okólnik c. k. Rady szkolnej krajowej z dnia 8. stycznia 1903 r. L. 489.

7. Nauczyciel, egzaminując uczniów, powinien wnikać w tok ich myśli i pozwalać im wyrażać się swobodnie własnymi słowami; w razie zaś potrzeby powinien pytaniami pomocniczymi prowadzić ich do celu, a nie zniewalać do bezmyślnego odgadywania tej odpowiedzi, którą sam sobie ułożył.

Oceniając postęp ucznia badanego, powinien nauczyciel sumiennie ważyć stwierdzone zasoby jego wiedzy, jako też zdolność samodzielnego nimi władania i na tej podstawie wydawać o nim sąd przedmiotowy, a nie polegać tylko na odkrytych w jego wiedzy brakach, częstokroć nieuchronnych, przypadkowych lub dla późniejszej nauki obojętnych. Na wybór więc noty wpływać powinno nie tylko to, czego uczeń nie umiał, lecz także to, co rzeczywiście umiał.

8. Noty, przyznawane uczniom przy klasyfikacjach okresowych, powinny być wyrazem wszystkich tych faktów, które dają prawdziwy obraz aplikacji ucznia, na których zatem można oprzeć sprawiedliwy sąd o jego wiedzy i umysłowej dojrzałości. Składają się na to:

- a) Wyniki egzaminów klasyfikacyjnych, obejmujących większe lub mniejsze, trudniejsze lub łatwiejsze, ważniejsze lub mniej ważne partie przedmiotu;
- b) Wyniki egzaminów piśmiennych i wypracowań piśmiennych — ~~w tej mierze, którą im rozporządzenie Pana Ministra określa;~~
- c) Wyniki egzaminów orientacyjnych, jako też wyobrażenie ogólne, które nauczyciel zdołał sobie wyrobić o uczniach, na podstawie spostrzeżeń, zebranych w czasie powtarzania lekcji dawnych i przerabiania lekcji nowych.

9. Noty ogólne ustala się nie zapomocą mechanicznego obliczenia na podstawie not szczegółowych, lecz na zasadzie sumiennego ich odważania, przyczem uwzględniać należy nie tylko ich znaczenie, lecz także ich liczbę, rodzaj i następstwo.

10. Klasyfikacja uczniów powinna być ścisłą, sprawiedliwą i jednolitą. Aby się zalecała tymi przymiotami, powinien każdy nauczyciel:

- a) Pamiętać o tem, że wyrazy, oznaczające stopnie postępu, są stałymi terminami, które dla wszystkich nauczycieli i dla wszystkich przedmiotów nauki to samo mają znaczenie, określone dokładnie w rozporządzeniu ministeryalnym;
- b) Poznać, jak jego poprzednik ocenił tych samych uczniów przy ostatniej klasyfikacji i jak inni nauczyciele, w tej samej klasie zatrudnieni, ocenili ich w swoich przedmiotach;
- c) Ważyć nie samą tylko wiedzę uczniów w zakresie swego przedmiotu, lecz także umysłowy ich rozwój w ogóle;

d) Uwzględniać wrodzone właściwości uczniów, które czasem w korzystniejszym, nieraz w mniej korzystnym świetle okazują ich postęp;

e) Liczyć się z warunkami, wśród których szkoła spełniała swoje względem uczniów obowiązki.

11. Katalogi klasowe, mające przez cały rok znaczenie katalogów głównych, powinny zalecać się schludnością, dokładnością, trwałością i wygodnym formatem. Należy też przechowywać je w miejscu bezpiecznym.

12. Gospodarz klasy, ogłaszając wynik klasyfikacji okresowych, powinien wymieniać także tych uczniów, którzy zachowaniem się, pilnością i postępami w naukach zasłużyli na pochwałę. Przy klasyfikacjach okresowych trzeba się więc i nad tem zastanawiać.

Rodzicom lub ich zastępcom należy udzielać informacji o zachowaniu się, pilności i postępie uczniów przynajmniej dwa razy na miesiąc w stałych godzinach, które oznaczy dyrektor w porozumieniu z gronem nauczycieli.

Do udzielania informacji obowiązani są wszyscy nauczyciele, przy czem nie omieszkają stosować się do okólnika c. k. Rady szkolnej krajowej z dnia 15. marca 1898 r. L. 1724.

13. Wykonując postanowienia ustępu 10, odnoszące się do klasyfikacji uczniów w gimnazyach, przestrzegać należy następujących zasad:

a) Noty z obowiązkowej nauki rysunków, gimnastyki i kaligrafii, jako też z przedmiotów względnie obowiązkowych wpływają na ogólny wynik klasyfikacji tylko w kierunku dodatkiem;

b) Na egzamin poprawczy z jednego przedmiotu może konferencya nauczycieli pozwolić tylko temu uczniowi, który w pierwszym półroczu okazał w tym przedmiocie postęp przynajmniej dostateczny, a daje niewątpliwą rękojmię, że w ciągu feryi zdoła wyrównać braki, stwierdzone w jego wiedzy przy egzaminie promocyjnym.

W szkołach realnych obowiązują w obu tych wypadkach postanowienia §. 18. ustawy krajowej z dnia 24. sierpnia 1899.

14. Uczeń nie może nadal uczęszczać do tego samego zakładu, jeżeli niedobrowolnie powtarzając klasę, nie uzyskał promocyi do klasy następnej.

Z c. k. Rady szkolnej krajowej.

We Lwowie, dnia 14. stycznia 1909.

Za c. k. Namiestnika:

Dembowski w. r.

